

ISSN 2616-9320



CENTRAL ASIAN JOURNAL OF TRANSLATION STUDIES

№ 2(3) 2020



THE JOURNAL IS REGISTERED WITH THE MINISTRY OF INFORMATION AND COMMUNICATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

CERTIFICATE № 16822-Ж. ASTANA, 2017

EDITORIAL TEAM



Chief Editor:

S. S. Kunanbayeva - Professor, Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan
Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages



Responsible editors:

A.T. Chaklikova, Professor, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

B. Mizamkhan, Ass. Prof., Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

N.A. Aubakir, MA, PhD candidate in Translation studies, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages



Editor's assistants:

G.S. Assanova PhD, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

K.M. Zhampeyis C.Phil.Sc., Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

A.B. Baidullayeva PhD, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

Sh. O. Saimkulova MA, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages



Technical editor and design:

R.A. Musataev MA, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

N.A. Aubakir MA, PhD candidate in Translation studies, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages



Consultants:

Anna Oldfield, University of South Carolina, USA

Christopher Baker, American University of Central Asia, Kyrgyzstan

Uldanay Bakhtikereeva, PhD, prof., PFUR, Russia

Kim Chang Ho - PhD, professor, Pusan University of Foreign Languages, South Korea

Shabdiz Orang - PhD, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

V.I. Karasik, D.Ph.S., Professor, Volgograd Technical University, Russia

СЕМАНТИКА ВНЕШНЕТОРГОВЫХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА И ПРОБЛЕМЫ ИХ ПЕРЕВОДА НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Усенов А. Г. ¹

¹ Магистрант 2 года обучения,

Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана

Алматы, Казахстан

E-Mail: almasusenov@mail.ru

Аннотация: Научную статью планируется посвятить рассмотрению когнитивно-культурологических аспектов перевода экономических терминов с русского на китайский язык и обратно. Взаимодействие культуры и языка, в центре которого располагается личность, изучается в современной лингвистике в разных направлениях. Культура и язык существуют в полном соотношении друг с другом, в результате через языковые факты, термины, через язык культуры можно познать культурно-национальное видение мира, языковых стереотипов и реконструкций языковой картины мира целого народа, его культурного портрета в призме языка через их фразеологические единицы.

Ключевые слова: международное право (国际商法), контракт (合同), экспорт и импорт (进口和出口), международное сотрудничество (国际合作), таможенная декларация (报关单, 报税[关]单), пошлина (关税).

В процессе профессиональной подготовки приобретаются специальные навыки. Профессиональная культура включает владение специальными умениями и навыками профессиональной деятельности, культуру поведения, эмоциональную культуру, общую культуру речи и культуру профессионального общения.

Профессиональное общение представляет собой речевое взаимодействие специалиста с другими специалистами и клиентами организации в ходе осуществления профессиональной деятельности.

Для того, чтобы быть успешным в профессиональной деятельности, каждому специалисту важно обладать не только социальной, психологической,

информационной, коммуникационной, специальной компетенцией в профессиональном общении, но прежде всего в совершенстве владеть навыками культуры речи.

Если общая культура речи предусматривает нормы речевого поведения и требования к речи в любых ситуациях общения, то культура профессионального общения характеризуется рядом дополнительных по отношению к общей речевой культуре требований.

В профессиональной культуре общения становится особенно высокой роль социально-психологических характеристик речи, таких как соответствие речи эмоциональному состо-

янию собеседника, деловая направленность речи, соответствие речи социальным ролям.

Речь – это средство приобретения, осуществления, развития и передачи профессиональных навыков. И, конечно, культура профессиональной речи включает прежде всего владение терминологией данной специальности.

Знание терминологии, умение устанавливать связи между известными ранее и новыми терминами, умение использовать научные понятия и термины в практическом анализе производственных ситуаций, знание особенностей стиля профессиональной речи составляют лингвистическую компетенцию в профессиональном общении.

Во-первых, любой термин должен быть нейтрален, однозначен. Термин, как лексическая единица, обладающая определенными функциональными и стилистическими качествами, гармонично входит в лексическую систему литературного языка. От других частей речи его отделяет информационная составляющая, соответствующая логико-понятийной системе в плане содержания.

Во-вторых, термин должен иметь точную и четкую дефиницию. Термины должны обеспечивать четкое и точное указание на реальные объекты и явления, устанавливать однозначное понимание специалистами передаваемой информации. В. Н. Комиссаров определяет термины как «слова и словосочетания, обозначающие специфические объекты и понятия, которыми оперируют специалисты определенной области науки и техники. И, действительно, в определенных узких

направлениях наблюдается более лаконичное, точное определение того или иного термина.

В-третьих, термины должны иметь довольно строгие семантические границы. Как известно, термином может являться слово и словосочетание, но на этом термин не ограничивается: он может быть представлен как сочетание слова и цифр-символов, сочетание слова и букв-символов, символ или аббревиатура. Обладая сложной внутренней семантической структурой, термин является единой, самостоятельной единицей наименования.

Обычно выделяют две категории терминов: общенаучные, общетехнические термины и специальные (номенклатурные) термины. Первые обозначают общепринятые понятия науки и техники. Они не существуют независимо от языка, то есть входят в состав определенной терминологии.

Термин – это неотъемлемая часть языка, которые используются в специальных текстах, которые в свою очередь раскрывают научное, техническое или организационно-деловое знание. Такие тексты стали изучаться лингвистами только в середине XX века. К ним можно отнести монографии, статьи по различным научным дисциплинам, учебники вузов, документы, чертежи, патенты, пособия, лицензии и другие. При ассимиляции со специальным текстом термин должен обладать вышеперечисленными, а также глубинным признаком.

Разность взглядов на проблему семантики внешнеторговых и экономических терминов китайского языка и проблемы их перевода на русский язык обнаруживает не ее надуман-

ность, а сложность феномена, необходимость точнее определить объект изучения науки: с чем же прежде всего работать – со словами, со словосочетаниями или с самим текстом? Многозначность терминов создает известные неудобства при описании и изучении обозначаемых ими языковых явлений и при их переводе с одного языка на другой. В связи с этим желательно терминологически дифференцировать обозначаемые этими терминами понятия.

Абсолютное большинство терминов создано на базе обычных общеупотребительных слов (ср. «актив–(资产方); 资产», «аренда – 租金, 租赁, 出租», «амортизация – 折旧», «баланс – 平衡 pingheng», «банк– 银行», «валюта– 货币»). И даже в том случае, если термин заимствуется из другого языка, в его основе лежит слово или корневая морфема соответствующего общеупотребительного языка («морфема» от гр. «форма»; «деривация» – от лат. «ответвление»). Общность терминологии и лексики обычного языка проявляется и в том, что термин тоже может быть многозначным и вступать в синонимические отношения (словообразование = деривация; словообразовательный = деривационный). Термины-синонимы являются абсолютными и именуются «дублетами».

Полисемию и дублетность как органическое свойство терминов необходимо учитывать в вузовской практике: в школьных учебниках термины из методических соображений представлены как однозначные и не имеющие синонимов. В последние годы наблюдаются две тенденции: сохранение отождествления терминов и устра-

нение одного из них. Осознание особенностей понятийно-терминологической системы позволяет рационально относиться к научному аппарату и видеть процесс развития науки. Терминология успешно обслуживает и производство, и науку, и процесс обучения.

Если мы обратимся к списку экономических терминов, употребляемых в школьных учебниках, то в них можно обнаружить тот же набор семантических отношений между терминами, что и в терминологии, представленной в пособиях для высшей школы, разница только в количестве терминов, связанных тем или иным определенным отношением. В качестве метода или способа исследования структур терминологической системы нами используется подход С.Е. Никитиной, примененный ею к описанию лингвистической терминологии. «Нам представляется, что значительная часть из списка предложенных связей-функций будет характеризовать и терминологические системы других областей знания, и может служить первоначальной основой парадигматики других тезаурусов по гуманитарным наукам», – отмечает ученый [5, с.70]. По-нашему же мнению, этот список (разумеется, с необходимыми изменениями, уточнениями и дополнениями) может быть применен к системе экономических терминов. Приведем указанный перечень типов семантических связей, иллюстрируя его примерами из терминологии деривации.

1. «Корреляты»: «противопоставленные термины, которые являются либо антонимами, либо дополняющими друг друга понятиями, входя-

щими в одну категорию или составляющими одно целое» [5, с.22], например, ревальвация (升值) – девальвация (贬值), внешняя торговля (对外贸易) – внутренняя торговля (国内贸易). По количеству мотивированных слов выделяют радиальную (много радиусную) и одно радиусную мотивацию. Явления лексической деривации четко разграничиваются на модификацию (сравнительно незначительные семантические приращения в производном слове: гарант(担保人)– гарантийный (保障性的), дебитор(债务人) – дебиторская (债务人的, 负债者的.) и мутацию (значительные, резкие приращения: деньги (现金或者钱), денежный (有资金的), дефект(缺点)-дефектное (缺点的), дилер (经销商)-дилерская (经销商的). Данные дефиниции заимствованы из экономической терминологии, поэтому их значение можно извлечь из толкования самих слов: мутация – «всякое скачкообразное изменение явления»; модификация – «видоизменение чего-либо, характеризующееся появлением у объекта новых признаков, свойств (по 17-томному словарю).

2. «Родовое понятие» – «видовое понятие», например: налог(税收)и его виды – косвенный (间接的), прямой (直接的), экологический (生态[学的]). Дефиниция понятий регулярности и продуктивности (Г.О. Винокур) как повторяемости синхронных формальных и семантических отношений соотносительных слов – наиболее удачная среди всех определений. Степень семантической и формальной регулярности типа выявляется путем последовательного рассмотрения всех относя-

щихся к данному типу слов в их соотношении с мотивирующими основами. В результате выявляется наиболее распространенный вид отношений мотивирующего и мотивированного, а также фиксируются все отклонения, количество которых и служит мерой регулярности типа. Если регулярность касается формального и семантического отношения мотивирующего и мотивированного, то продуктивность характеризует возможность образования новых слов по данной модели: оценка (评价) – переоценка (重新估价); страхователь(保险人)– перестрахователь (重新保险人); посредник(中介人), поставщик(交货人), потребитель (消费者). Интегрированный подход рассматривается одновременно как системное устройство и как функционирующий механизм (Е.А. Земская, Н.Д. Гоголев). Слово, которое мотивирует – мотивирующее, а которое мотивируется – мотивированным (результат мотивации). Словообразовательная мотивация – это формально-семантическое выведение носителем языка мотивированного слова из мотивирующего на основе знания словообразовательной системы. Мотивированные слова вступают с мотивирующими словами в отношения словообразовательной мотивации, т. е. формальной и семантической выводимости из них в синхронии языка. В связи с неоднородностью языковых форм, которые мотивируют и собственно занимают левую позицию в словообразовательной паре, предлагается общий для них родовой термин – мотивирующая база. Первый вид словообразовательной мотивации в паре – это формально-семантическая мотивация.

При ее действии возможны два варианта связей: 1) мотивированное слово сложнее мотивирующего по форме и по лексическому значению (потребитель(消费者) – потребительская корзина(消费者的篮子); 2) первая единица сложнее второй по лексическому значению при равной формальной сложности, но при различии формальной части: потребление (消费)- потребитель(消费者) – потребности(需求); работник (打工人) – работодатель (工作人员).

Второй вид словообразовательной мотивации – это формальная мотивация. Мотивированное слово лишь формально сложнее мотивирующего при лексическом тождестве: торговый(贸易的)– торг(讨价); трудовой(劳动的) – труд (劳动). По качественному признаку мотивирующего слова, а именно по его формально-семантической структуре различаются: мотивация немотивированным словом (исходная) и мотивация мотивированным словом (неисходная). Виды словообразовательной мотивации различаются по количественным и качественным признакам ее носителей. Непосредственная мотивация отличает мотивированное слово от мотивирующего одним формантом, а посредственная – совокупностью формантов. Из-за исходных и последующих их неисходных мотиваций складывается последовательная мотивация, объединяющая пары таким образом, что мотивированное слово из предыдущей пары становится мотивированным в последующей паре. По количеству мотивирующих слов выделяется единственная и множественная мотивация

одним мотивирующим словом. Последняя допускает увеличение количества мотивирующих слов до двух и более. Словообразующая мотивация по корневой соотносительности организует одну подсистему, объединяя словообразовательные пары в более крупные комплексные единицы словообразования. Так, в словообразовательной парадигме действует радиальная мотивация, однорадиусная мотивация образует словообразовательную пару. Непосредственная и посредственная мотивации складываются в последовательную мотивацию, группирующую однокоренные слова в словообразовательные цепочки. Словообразовательная мотивация по формантной соотносительности создает ряд реляций в другой подсистеме словообразования. Различаются семантическая формантная мотивация (СФМ) и формальная формантная мотивация (ФФМ). СФМ может быть полной и неполной. ФФМ делится на жесткую и нежесткую (вариативную). Родовыми понятиями для сложных слов русского языка являются когеренция (словосочетание, каждый компонент которого выступает в своем прямом номинативном значении) и гендиадис (рифмованное сложение слов, второе из которых может быть асемантическим), который в русском языке распространен незначительно: танцы – манцы, шуры – муры. Гендиадис может выступать и как аппозитивное сложение: академик-секретарь, бал-маскарад.

Элементарная когеренция – господствующий способ фразообразования:

компания(公司)и финансовая (金融) – финансовая компания (金融公司); товарные(产品用的)и деньги (资金)

或者前钱), (кредит (贷款), рынок, (市场), знак (标志) – товарные деньги (产品的钱). Когеренция может быть простой или осложненной семантическими преобразованиями метафорического и метонимического типа и пр., которым может подвергаться как один из компонентов словосочетания (воздушная артерия, белый стих), так и все словосочетание в целом (черный ящик, сапоги всмятку). Синкопа – деформация, направленная на укорачивание слова (ЮНИДО, ЮНКТАД).

3. Следующая микроструктура – «целое» - «компонент». В научной литературе находим следующие определения данных понятий: «Целым называется то, в чем сущность, выраженная заглавным словом, проявляет все свои свойства» [5, с.25]; «компонент» - «функция, обратная предыдущей» [5, с. 26]. Как «целое» и «компонент» связаны, например, такие термины, как:

На русском языке 汉语

- 1.банк 银行
- 2.инвестиционный банк 投资银行
- 3.инновационный банк 创新银行
- 4.клиринговый банк 结算银行
- 5.коммерческий банк 商业银行
- 6.сберегательный банк 储蓄银行
- 7.уполномоченный банк 授权银行
- 8.внешнеторговый банк 外贸银行
- 9.государственный банк 国家银行
- 10.земельный банк 土地银行
- 11.кооперативный банк 合作银行
- 12.муниципальный банк 市政银行
- 13.национальный банк 国民银行
- 14.ипотечный банк 按揭银行
- 15.смешанный банк 混交银行
- 16.универсальный банк 万能银行
- 17.эмиссионный банк 发行银行

18.транснациональный банк 跨国银行

4. «Класс – множество» – «член класса – элемент множества», например: формант: аффиксы, префиксы, суффиксы, постфиксы, интерфиксы.

5. Такие компоненты системы, как «параметр» – «носитель параметра»: «параметр» – префикс, основа, корень, унификс, «носитель параметра» – слово; «параметр» – словообразовательная пара, цепочка, модель, тип, гнездо, категория, парадигма, «носитель параметра» – производное слово.

6. «Основная (типичная) функция» – «способ выражения функции» трактуется следующим образом: она «связывает заглавное слово и термин, обозначающий то, что выражает, для чего служит и чем является сущность, выраженная заглавным словом» [5, с.27]. «Способ выражения функции» – «связь, обратная предыдущей» [5, с.28]. Пример: морфема (способная образовывать новые слова или словоформы), которая выполняет «основную функцию», и синкретизм морфемы (семантический, функциональный).

7. «Объект» – «способ представления объекта» (т.е. «способ его фиксации» специалистами), например, если «объект» – мотивированное слово, то «способ представления объекта» – структурная модель (производного) слова, словообразовательная модель. Или: «объект» – словообразовательное гнездо – «способ представления объекта» – структура СГ.

8. «Основная (типичная) операция // процедура» – «объект» (а) «начальный объект», б) «конечный объект // результат» – «посредник //

инструмент // метод», например, «основная операция» для означаемого термина морфема выражается терминами аппликация (наложение), перекрывание, бификс (сочетание), декор реляция, депреверберация, диффузия.

9. «Отношение» – «члены отношения», например, как «отношение» и «члены отношения» связаны термины синхронно в производное слово и производящая база и словообразовательный формант. Попытка описать оба плана словообразовательных отношений, а также «картину их взаимодействия» делается Л.К. Жаналиной, хотя она и ограничена, по ее словам, «согласно рассматриваемому аспекту абсолютным планом словообразования» [3, с.180]. Рассматривая элементный подход «как определенную совокупность элементов», структурный – «как определенную совокупность отношений между элементами» и «как связанное целое, как определенную согласованную совокупность элементов и отношений, существующую в силу воплощения элементов в определенную субстанцию» системный подход, лингвисты (Е.С. Кубрякова, А.А. Мельникова, Л.К. Жаналина) [3, с.44] выделяют особо «отношения свободного чередования, и вариативные: весной – весною; отношения дополнительной дистрибуции: снег – снежный; отношения контрастной дистрибуции (единицы в одном и том же окружении различают значения: ср.: дом – том – ком – лом – ром» [3, с.46]. Ср.: в казахском языке: шам – шак – шаң – шал – шап.

«Словообразовательные отношения и словообразовательные значения возникают в номинативной деятельно-

сти, – отмечает ученый, – под многократным давлением языковой системы, разных ее уровней, и обнаруживают свою изоморфность отношениям в синтаксисе, морфологии и лексике, что в свою очередь свидетельствует об общности языковых законов, действующих во всех подсистемах языка» [3, с.176]. По мнению Л.К. Жаналиной, «в номинативном акте возникают следующие связи: между производящим и производными словами и между производящей и формантной частями производного слова. Первое слово является межсловным, внешнесинтагматическим. Второе – внутрисловным, внутрисинтагматическим (читать – читатель: чит - атель). Далее автор отмечает, что «в номинативных процессах словообразовательные отношения расчленяются на отношения плана содержания и плана выражения производного слова («тот, кто читает» – читатель по аналогии со словами «тот, кто изобличает» – изобличитель), межсловные отношения (читать – читатель), выступая как трехслойные реляции» [3, с.73]. Как считает Л.К. Жаналина, «на уровне словообразования языковые отношения протекают параллельно между двумя сторонами производных знаков и между разными знаками. В том и другом случае они охватывают материальный и идеальный аспекты языковых элементов и являются формально-семантическими» [3, с.50]. Нельзя не согласиться с мнением ученых о том, что «понятие языковых отношений весьма широкое и многоаспектное в соответствии с онтологической сложностью реальных реляций... языковые отношения многоплановы. Ими охва-

тываются связи между разными единицами языка, между компонентами одного слова, между планом выражения и планом содержания».

Таким образом, «словообразовательные отношения как связи морфем изучаются с позиции методики как элементы языковой компетенции» [3, с.181]. «Словообразовательный уровень участвует в создании национально-культурного компонента языка путем вовлечения в номинативные процессы лексики из вариативной части тезауруса» [3, с.190]. Как утверждает Л.К. Жаналина, «ориентиром для производного слова становится модель СТ, который в относительном плане словообразования накапливает результаты номинативной деятельности и превращается в комплексную единицу словообразования (КЕС), состоящую из словообразовательных пар, в которых мотивированные слова имеют тождественную словообразовательную структуру, отличаясь от мотивирующих одним и тем же формантом. Для нас важно, что «именно СЗ (словообразовательное значение) и словообразовательные аффиксы организуют статическую систему словообразования как систему, состоящую из КЕС. Поэтому в относительном плане словообразования словообразовательный формант включает только словообразовательные аффиксы и их комплексы и выражает только СЗ» [3, с.206].

10. «Импликация» включает в себя связи типа «причина–следствие», «условие–обусловленное». Это отношение связывает, например, такие термины, как аббревиация и аббревиа-

тура, активность словообразовательного типа и продуктивный словообразовательный тип.

11. «Контекст // дисциплина», например, «контекст» для обозначаемых терминов морф, морфема, алломорфы, варианты морфемы, корневые и служебные морфемы, свободные и связанные корни, основа слова, производящая основа – морфемика, а для терминов мотивационная пара, мотивирующая база, опосредствованная – непосредственная, единственная – множественная мотивация таким «контекстом» является словообразование.

12. «Объект // предмет науки // дисциплины», например, «объект науки» словообразование – реально существующие в языке слова со стороны (в аспекте) их образования, т.е. в отношении того, как они «сделаны» и «могли бы быть сделаны» вновь.

13. «Относящийся к»: «Функция связывает заглавное слово и прилагательное, производное от него по смыслу (не обязательно по форме!), причем семантические связи этого прилагательного с существительным могут быть различными [5, с.39], например, «относящийся к» для инфикса – инфиксальная, гибрид – гибридное слово: авто-бус(ный).

14. «Синонимы». К полным синонимам относится аббревиатура, например, синоним для комплексных единиц словообразования – КЕС. Могут встречаться квазисинонимы, толкования которых содержат достаточно большую (важную) общую часть. К таким квазисинонимам относятся термины акроним (вуз), аббревиатурный знак, аббревиатура инициальная. Или:

цепь словопроизводства – словообразовательная цепь, телескопия – вставочное словообразование, стык морфем – морфемный шов, словообразовательный строй (языка) – словообразовательная система, преверб – префикс (присоединяемый к глагольным основам).

Проанализировав различные подходы к выделению и трактовке понятий элементов системы с учетом наиболее интересных методических идей, делаем вывод о том, что в терминологии любой области знания могут также свои дополнительные функции, характерные только для данной области.

Мы попытались схематически изобразить внешнеторговую и экономическую терминологию. Схематическое изображение родовидовых связей между понятиями способствует развитию логического мышления, учит самостоятельной работе над научным текстом, дисциплинирует изложение собственных мыслей. При реконструкции системных связей между терминами и понятиями указанные особенности терминов становятся очевидными. Именно схемы помогают понять и показать, как совершенство, так и недостатки терминологии.

Попробуем представить структуру терминов словообразования, находящихся в научном обороте. Структура, отражающая эту систему понятий, выстраивается в виде «елки», т.е. ряда микроструктур, имеющих общий родовой термин словообразование: активное, аффиксальное, вставочное, генеративное, этимологическое – диахроническое (историческое), субъективное – синхроническое

(синхронное) – функциональное, лексико-морфологическое, лексико-семантическое, морфемное (морфометрическое), морфологическое, морфолого-синтаксическое, морфолого-фонетическое, парасинтетическое, постфиксальное-частичное, префиксально-бесфлексийное, префиксально-постфиксальное, фонетико-морфологическое, суффиксальное – чисто суффиксальное, чистое, аналитическое, безаффиксальное (безсуффиксное), заменительное, конверсионное, лексико-семантическое, метонимическое, системное – моделированное, не моделированное, несистемное, обратное, объективное, описательное, продуктивное, супплетивное, суффиксально-постфиксальное, флексийное (флективное). Разберем каждую из микроструктур, составляющих ярусы этой структуры.

I. Микроструктура «словообразование//активное/аналитическое». В вузовском учебнике основание этого деления не определено, но его можно выделить, опираясь на определения видовых понятий. Аналитическое словообразование – это образование составных, двухкомпонентных лексических единиц, функционально эквивалентных отдельному слову (например, образования составных числительных в русском языке), а активное словообразование обозначает способность КЭС на базе существующих в языке слов, словосочетаний или предложений создавать новые, производные слова; процесс создания новых слов на базе существующих словарных единиц путем аффиксации или при помощи других языковых средств, кроме словосложения, т.е. процесс образова-

ния простых производных слов; поэтому первый компонент общего основания – создание (образование) слов. Типы связей (отношений) между словообразовательными терминами многообразны, но важнейшими являются родовидовые. Этот тип связей может проявляться в форме термина, особенно если термин – атрибутивное словосочетание: «основа» – родовой термин, «производная основа», «производящая основа» – видовые термины. Для того, чтобы понять проявление родовидовых связей, лучше представить их наглядно, в виде схем. Разнообразие понятийно-терминологических структур (ПТС) – упорядоченных групп терминов, объединенных одним родовым словом, а также схем, изображающих их, можно свести к трем типам («дерево», «елка», «совмещенная структура»).

Тип 1. «Дерево». Отдельные видовые понятия являются родовыми для других понятий (рисунок 1).



Рисунок 1- Схема дерева

Такие схемы-структуры – всего лишь внешняя сторона понятий. Внутреннее существо раскрывается в устройстве микроструктуры – минимальной совокупности терминов, объединенных родовидовыми связями. В лингвистической терминологии встречаются микроструктуры (МС) двух типов: «правильные» и «неправильные».

Тип 2. «Правильные микроструктуры», в которых обязательно представлены следующие компоненты: родовой термин, два видовых и общее основание противопоставления. Например, в микроструктуре «словообразовательный тип // продуктивный / непродуктивный» общее основание – способность служить образцом для образования слов, поскольку продуктивный тип – это тип, по которому в современном языке активно образуются новые слова, а непродуктивные – не образуются.

В процессе обучения выделение общего основания – важнейший момент в осознании сути понятийных отношений, а в школьной практике – один из приемов выработки навыков абстрактного мышления.

Тип 3. В «неправильных микроструктурах» один из компонентов, обязательных для правильных микроструктур, отсутствует. В зависимости от отсутствия того или иного компонента, мы выделяем следующие подтипы неправильных МС: 1) МС без родового термина; 2) МС с числом видовых терминов, не равным двум; 3) МС без общего основания противопоставления. Наличие неправильных микроструктур объясняется процессом развития знаний, они могут со временем «упорядочиваться» и превращаться в правильные.

Перевод внешнеторговых экономических терминов представляет собой часть глобальной проблемы передачи национального(экономического) и исторического своеобразия. Благодаря переводу люди, говорящие на разных языках, могут общаться в многонациональных государствах и узнавать об их культуре, а также быть

партнёрами в сфере торговли и бизнеса, используя переводы с китайского и русского языков.

Вне всякого сомнения, перевод обеспечивает межъязыковую и межкультурную коммуникацию, способствует развитию бизнес-торговли и расширению торгового сотрудничества.

Современный этап развития перевода характеризуется повышением интереса к внешнеторговым экономическим исследованиям. Вопросы теории перевода внешнеторговых экономических терминов в настоящее время привлекают к себе внимание не только лингвистов, но и психологов, философов, социологов и даже ученых, которые занимаются естественными и гуманитарными науками.

Выделяется особенно важный и сложный элемент специализированной лексикологии для перевода – терминологические сочетания, «многокомпонентные, отдельно оформленные семантически целостные сочетания, образованные путем соединения двух, трех или более элементов». Например, к терминологическим сочетаниям можно отнести следующие примеры: 压印辊 (дословный перевод – барабан печати натиском), реальный перевод – «растрированный или анилоксовый вал». Такого рода сочетания вызывают ряд определенных трудностей: малое количество специализированных китайско-русских словарей приводит к появлению многочисленных ошибок при переводе. Если термины в словарях встречаются часто, то терминологические сочетания фиксируются весьма редко. При дословном переводе терминов его дефиниция

меняет смысл, а иногда и вовсе утрачивает. Также при переводе с китайского языка зачастую словарный термин в контексте звучит довольно неуместно; во избежание данной проблемы нужно использовать актуальный термин.

Приступая непосредственно к переводу, мы посчитали необходимым изучить основные термины данной области, составить глоссарий из актуальных и словарных терминов. Например, отобрали такие экономические термины, как «генеральное соглашение», «дотация», «лизинг», «покупательская способность денег». Сперва попытались дать определение экономическим терминам; затем определили контекст специализированного текста; на следующем этапе выявили тип термина в данном переводе: обобщающий, специализированный или узконаправленный. В начале рассмотрели экономический термин «генеральное соглашение» – документ, отображающий изменения условий купли-продажи рабочей силы в стране после переговоров правительства, профсоюзов и работодателей. Перевод на китайский язык выглядит как 总协定, дословный перевод – «обобщенная конвенция». Следующий экономический термин «дотация» – (от лат. dotatio – дар, пожертвование) — денежные средства, оказывающие финансовую поддержку убыточным предприятиям из государственного бюджета. На китайском языке звучат как 补助金 и 补贴, если 补助金 имеет только вид существительного «дотация», то 补贴 обладает более распространенным понятием, он выражает существительное, а также глагол «компенсировать». Лизинг – (англ. leasing - аренда) – долгосрочная

аренда, предусматривающая возможность их последующего выкупа арендатором (при минимальном сроке от шести месяцев). 租赁长期租赁 дословный перевод первого варианта (租赁) – «сдавать сдавать», реальный перевод – лизинг и сдавать в аренду, второй вариант (长期租赁) более подробно указывает на длительность, что изначально заключено в данном термине. Покупательская способность денег – это объем благ и услуг, приобретенный на то количество денег, которое находится в распоряжении на данный момент. Дословный перевод соответствующего китайского термина 货币购买力 – «валюта закупать сила».

Далее попытаемся рассмотреть китайские международные экономические термины, которые используются при торговых сделках и заключения международных торгово-экономических договоров с переводом на русский язык и обратно. На основе выдержек из китайских текстов рассмотрим, как экономические термины располагаются в специализированном тексте, а также обратим внимание на их перевод. 一、21世纪初国际经济发展的主要趋势 21世纪初国际经济处在深刻变动的历史时期, 国际经济发展将呈现出四大趋势: (一) 经济全球化的深化将进一步推动世界经济一体化的进程, 但国际竞争更趋激烈, 国家安全也将被提到非常重要的地位...

В данном тексте необходимо обратить внимание на следующие экономические термины: 大趋势 – «мега-тренд» и 经济全球化 – «экономическая глобализация». Мегатренды — это «основные направления движения,

которые определяют облик и суть» изменяющегося общества. Если в китайской версии наблюдается одно слово — «мега-тренд», то при переводе на русский язык более привычно видеть словосочетание «современный глобальный мега-тренд».

Данное словосочетание подтверждает мысль, что современная международная экономика в XXI веке претерпевает глубокие изменения и представляет за собой 4 современных глобальных мега-тренда. Распространение экономической глобализации шаг за шагом способствует процессу интеграции глобальной экономики, однако международная конкурентная борьба становится все более ожесточенной, государственная безопасность так же имеет не маловажное значение.

Термин «экономическая глобализация» соответствует русскому аналогу и сложностей при переводе не составляет. Нельзя не согласиться с учеными, утверждающими, что «деривация является одним из основных источников пополнения терминологии». Билингвальный анализ системы внешнеторговых и экономических терминов дает нам основание выделить в системе внешнеторговых и экономических терминов следующие группы:

1. Термины русского происхождения (в эту группу терминов входят исконно национальные слова). В современном русском языке новые слова и термины образуются тремя способами: морфологическим, лексико-семантическим, лексико-синтаксическим.

2. Термины, образованные морфологическим способом, подразделяются на корневые и производные. Для образования производных терминов

используются далеко не все аффиксы, имеющиеся в арсенале языка. Русский язык заимствовал и некоторые интернациональные суффиксы.

3. Термины, образованные лексико-семантическим способом. Имеется определенное количество лексических единиц, значение которых при принятии их в качестве терминов расширилось. Эти слова стали стабильными и общеупотребительными. Внешнеторговые и экономические термины образованы на базе лексических средств как русского, так и иностранных языков. Поэтому случаи сужения значений слов при переходе их в экономические термины почти не наблюдаются. В целом, термины отвечают принципу: «одно понятие – один термин» или «один термин – одно понятие». Это одно из самых необходимых качеств любого термина. Сложность исследования китайских языковых единиц заключается в том, что лексика китайского языка отличается от лексики русского языка тем, что значительное количество слов выражает не одно или два понятия, а – более десятка.

4. Термины, образованные лексико-синтаксическим способом. Сложные термины подразделяются на составные и слитные: первые образуются посредством сочетания от двух до пяти компонентов. Так, многообразие составных терминов является лишь порождением четырех моделей, где К-1 – первый компонент, К-2 – второй и т.д. Степень употребительности этих моделей обратно пропорциональна количеству их компонентов. Определяющим компонентом составных терминов выступают имена прилагательные (А) и существительные

(N), которые располагаются так: N + N (имя существительное), N + А + N (существительное + прилагательное + существительное). Связь между компонентами составных терминов устанавливается слева направо.

Кроме того, надо отметить и термины-кальки; термины английского происхождения, оформленные по словообразовательным моделям и грамматическим правилам русского языка; термины греко-латинского происхождения, заимствованные из русского языка и оформленные по словообразовательным моделям и грамматическим законам русского языка; термины греко-латинского происхождения, заимствованные из русского языка без изменений.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- [1]. Шаймерденова Н.Ж. Проблема экспликации семантики и лексикографические дефиниции языковых единиц: автореф. ... д-ра филолог. наук. – Алматы, 1998. – 42 с.
- [2]. Жаналина Л.К. Параллельная номинация отрицания признака словообразовательными и синтаксическими единицами в современном русском языке: автореф. ... канд. филолог. наук. – Ташкент, 1978. – 23 с.
- [3]. Жаналина Л.К. Номинация как форма речевой деятельности: дис. д-ра филол. наук. – Алматы, 1994. – 310 с.
- [4]. Жаналина Л. Сопоставительное словообразование русского и казахского языков (учебное пособие). – Алматы: РИК, 1998. – 154 с.
- [5]. Никитина С. Е. Тезаурус по теоретической и прикладной лингвистике (Автомат. обраб. текста). – М.: Наука, 1978. – 375 с.
- [6]. Гачев Г. Национальные образы мира. – М.: Советский писатель, 1988. – 448 с.
- [7]. Александрова З.Е. Словарь синонимов русского языка. Под ред. Л.А. Чешко. – М.: Сов. Энциклопедия, 1971. – 600 с.

SEMANTICS OF FOREIGN TRADE AND ECONOMIC TERMS OF THE CHINESE LANGUAGE AND PROBLEMS OF THEIR TRANSLATION TO THE RUSSIAN LANGUAGE

Usenov A.¹

¹Master student of 2nd year

Kazakh UIR and WL named after Ablai khan

Almaty, Kazakhstan

E-Mail: almasusenov@mail.ru

Annotation: The transfer of the main meaning, style and atmosphere of the source text to the target text without violating the originality of the literary text is one of the serious and frequent problems for the translator, since in literary texts the transfer of imagery is the main task. For this reason, this article discusses the difficulties of translating from Kazakh into English a linguistic means of artistic expressiveness as a connotation. First of all, definitions and classification for connotation are provided, then its specific features and differences from the denotative meaning, which is a direct or lexical meaning of a language unit or word, are highlighted. Secondly, attention is focused on translation methods for conveying connotative meanings of words, and for this purpose, authentic examples from the epic novel by Mukhtar Auezov “Abay Zholy” (“The Way of Abay”) and the Piyas Yesenberlin trilogy “Nomads” are considered and analyzed. As well as the conclusion of this work.

Key words: connotation, denotation, connotative meaning, denotative meaning, translation transformations.

ШЕТЕЛДІК САУДАНЫҢ ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ТІЛІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ АУДАРМАЛАРЫНЫҢ СЕМАНТИКАСЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ОРЫС ТІЛІНЕ АУДАРУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫ.

А. Г. Усенов¹

¹Магистрант, Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӨТУ

Алматы, Қазақстан

Электрондық пошта: almasusenov@mail.ru

Андатпа: Ғылыми мақаланы экономикалық терминдерді орыс тілінен қытай тіліне және керісінше аударудың когнитивтік-мәдени аспектілерін қарастыруға арнау жоспарлануда. Жеке тұлға орналасқан мәдениеттану мен тілдің өзара әрекеті қазіргі тіл білімінде әр түрлі

бағытта зерттеледі. Мәдениет пен тіл бір-бірімен толық байланыста болады, нәтижесінде лингвистикалық фактілер, терминдер, мәдениет тілі арқылы әлемнің мәдени және ұлттық көзқарасын, лингвистикалық стереотиптер мен бүкіл халықтың әлемінің тілдік бейнесін қайта құру, оның мәдени бейнесін тіл призмасында білуге болады. фразеологиялық бірліктері арқылы.

Түйін сөздер: халықаралық құқық (国际 商法), келісімшарт (合同), экспорт және импорт (进口 和 出口), халықаралық ынтымақтастық (国际 合作), кедендік декларация (报关单, 报税 [关] 单), кедендік баж (关税).

ӘР ТҮРЛІ ТІЛДЕРДЕГІ ФРЕЙМДЕР ЖӘНЕ АУДАРМА

Сарыпбекова С.Б.¹

¹Аударма ісі мамандығының

II курс магистранты

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

Алматы, Қазақстан

E-mail: saule.sarypbekova@mail.ru

Андатпа: тілдік фреймдердің мәні тіларалық мәдени қарым-қатынас аясында жатыр. Әр тілдің құрылымы бөлек болатыны сияқты, олардағы фреймдер де ұқсас емес. Осы реттегі аударма мәселесіне баса назар аудару әрбір аудармашы үшін маңызды. Мақалада лингвистика мен мәдениеттану арасындағы байланыс анық ашылып, фреймдерді аудару барысы талқыланады.

Кілт сөздер: «таптаурын», «стереотип», «фрейм», «культура», «лингвокультурология», «адресант», «адресат».

Тілдік фреймдер когнитивтік лингвистикада қарастырылатыны бәрімізге белгілі. Ал осы фреймдердің аудармамен байланысының астары лингвокультурологияда жатыр. Неге десеміз, фреймдер ұлттың немесе халықтың мәдениетімен астасады. Тілдік фреймге анықтама берер болсақ: Фрейм – таптаурын жағдаяттарда я қарым-қатынаста тұтынылатын анықталған дағдылы әдеп-құлық әрекеттерінің, сондай-ақ тілдік қылық әрекетінің сызбасы я бағдарламасы ретінде қарастырылатын менталды модель. Таптаурын жағдаяттар тұрғысындағы білім-тәжірибе адам санасында тұтастықта ұйымдаса отырып, сол уақытта таптаурын жағдаят орны (мекені), субъектілері және олардың рөлдері немесе қызметтері т.б. компоненттері түріндегі образдарды қамтиды. Осы орайда аталмыш компоненттердің жиынтығында сцена түзілсе, олардың анықталған

тәртіппен (бірінен кейін бірі) жүзеге асуы сценарий болып табылады. Сөйтіп, таптаурын жағдаят образдары, сцена, сценарий біріге келіп, фреймді құрайды. [1]

Фреймді түсіну жағдаятты саналы бөлшекке бөлу арқылы жүзеге асады. Жағдаятты саналы бөлшекке бөлудің астарында адамның ситуация контексіндегі формалданған сипаттамасы жатыр.

Л. Н. Сидорованың анықтамасына сүйенсек, ол фреймді білімнің тілдік тұрғыда жүзеге асу факторы ретінде лингвистикалық бағдарланған концепт деп қарастыруға болады. Ол фреймді адамның алуан түрлі білімін, оның тәжірибесін бірыңғай мәнге біріктіретін әмбебап категория деп есептейді. Дәл осы тұста, аудармашы мен тіл қатынасын объект пен субъект ретінде алайық. Субъект (адресант) берілген объекті келесі субъектке (адресат) жеткізу үшін берілген фрейм

төңірегіндегі білімін түгендеу қажет. Тілді процеске жатқызатын болсақ, фрейм де белгілі бір таптаурынның жылжымалы сұлбасы секілді.

Фрейм – бұл тек теория емес, сонымен бірге тәжібе. Адам санасында өте шапшаң уақытта жүзеге асатын психикалық әрекеттердің айқын нәтижесі. Шын мәнісінде, тұлға ақпарат қабылдағанда оны фрейм ретінде қарастыруына көп уақыт кетпейді. Бұл процесс адамдардың санасында, оның ішінде, аудармашылар басында көз ілеспес жылдамдықта жүзеге асады. Сонда бұл жердегі қиыншылық неде? Аудармашы өз ана тілінде тілдік фрейм құруда сүрінбейтіні анық. Өйткені, төл тіл адам бойында ана сүтімен қалыптасып, сіңіп кетеді. Ал, аударылуы тиіс тілдегі фрейм аудармашы санасында қандай көрініс табады? Осы тұсқа келгенде когнитивтік лингвистика ғылымы айқын көрініс білдіреді. Жалпы, ақпарат қабылдау немесе алмасу фреймдер жүйесімен тығыз байланысты. Т. А. Ван Дейк зерттеуі бойынша фреймдер концепттердің айналасында ұйымдасады. Олар негізгі, типтік және потенциалды ақпараттарды қамтиды. Олар басқа концепттермен тамырласады. Фреймдер конвенционалды сипатқа ие және типтік сипатымен анықталады. Концептуалды фреймдер біздің әдеп-дағдымызды ұйымдастырып және басқа адамдардың әдеп-қылығын дұрыс талқылауға мүмкіндік береді. [2]

Адамның танымдық қызметіндегі тілдің орны ерекше. Аударма аударма болуы үшін тіл керек. Аударма процесінде жалғыз ғана тілдің болуы

мүмкін емес. Аударма тіларалық байланыс болатын болса, тілдегі фреймдердің де өзара байланысты екені шығады. Бұл орайда, лингвокультурология пәні маңызды рөлге шығады. Аудармашы тілдерді аудару барасында сөзбе сөз емес, фреймдер айналасында тәржімалайды. [5] Ол екі тілді ішінара, мәдениетін, өзге тілдің құрылымдық ерекшелігін, оның бөлшектерін ана тіл бөлшектерімен байланыстыра отырып, екі тілдегі фреймдердің барлық мүмкіндіктерін жетік қолдана алатындай деңгейдегі сөз шебері болуы тиіс. Фрейм кең көлемді ұғым. Аударманың өзін үлкен концепция шеңберінде қарастырсақ, аударылатын элементтерді сәйкесінше фрейм деп қарастыруға болады. Бұл дегеніміз фрейм – «үзік» дегенді білдірмейді. Фрейм біртұтас концепция. Аудармашы өзінің жұмысы барысында екі түрлі қатынасқа түседі: тіларалық және мәдениетаралық. Ойымды мысалмен дәлелдейтін болсам, фразеологизм немесе тұрақты тіркестер, не болмаса белгілі бір ұлтқа тән аңыз-әңгімелердің төркінін алайық. Әсіресе осы сынды тіркестер құрылымдары әр түрлі тілдердегі фреймдердің өзегі болып табылады. Мысалы, орыс тіліндегі «в ногах правды нет» тіркесін алайық. Аудармашы сөздерді тікелей аударатын «машина» болатын болса, төл тілімізге «аяқта шындық жоқ» деп аударылатын еді. Бұл жердегі аудармашының мәдениеттану шеңбері тар болғандықтан, қазақ тілінде де бұл тіркес мағынасыз болып қалды. Шын мәнісінде фрейм бұл жерде мәдениет пен тіл арасындағы көпір. Әр түрлі тілдердегі фреймді шапшаң талдай

алатын немесе мәдени сұлбаны жетік меңгерген аудармашы бұл тіркестің «босағада тұрма» деп аударылатынын жақсы біледі. Фрейм бұл жерде біржақты емес, аудармашының міндеті де сол екіжақты процессті тыңғылықты алып жүру.

Аударма – өте күрделі көп деңгейлі семантикалық өрістердің, семантикалық құрылымдардың, мәдени өзгешеліктердің, оқырмандар мен тыңдаушылардың әрекеттерінің психологиялық және әлеуметтік аспектеріне тез талдауын талап ететін процесс.

Аудармашыға лингвистикалық интеллект қажет. Лингвистикалық интеллект – тыңдап, анықтап, өз тілінің арнайы конструкциясын құру және оны қолдана білу қабілеті шет тілдерді меңгеру қабілеті, тыңдап, топтастырып, бір тілден басқа тілде жаңа конструкцияны құру қабілеті, олармен қозғалыс қатынастар жасау қабілеті. [3] Әсіресе, ауызша аудармашыларға коммуникативті белсенділік пен прагмалингвистикалық дағдылардың орны ерекше. Жоғарыда атап көрсеткен лингвистикалық интеллект – кешенді жүйе. Әр түрлі тілдердегі фреймдерді жетелей зерттеудің өзі аудармашының құзыреттілігіне тән. Тілдік құзыреттілікті кез-келген саладағы шығармашылық адамдары меңгеруі тиіс болса, аудармашы бұл жерде екі еселенген тілдік тұлға. Мәдениет пен тілдің тығыз байланысынан туатын фреймдердің өзі тұлғаның танымдық көзқарасының кең болуынан шығады. Когнитивті лингвистикада тіл - ойлау қатынастарын, яғни адамның танымдық қызметінің нәтижесі мен

үрдістері тіл мен сөйлеуде қалай көрінеді, ойлау категориялары тілдің идиоэтникалық категорияларымен қалай сәйкес келеді деген сұрақтарға жауап іздейді: ұғымның түрлері, концептер (сұлба (схема), сурет, фрейм және сценарий түрінде) және жеке сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасы; пікір, пайымдау және ұсыныстар. Танымдық лингвистика туралы айтқанда негізгі екі түрлі үрдіс есте болуы керек. Олар: біріншіден, белгілі этностың ”әлемнің тілдік бейнесі” мен оның ерекшеліктері, екіншіден, қарым-қатынас кезіндегі менталдық үрдістер. [4]

Қорыта келгенде, тіл мен мәдениет ажырамас ұғымдар. Олардың мәнін арттыра түсетін, байланысын ашатын тілдік тұлға – аудармашы. Әр түрлі тілдердегі фреймдерді психолінгвистика мен лингвокультурология аясында көркемдеп көмкеруші де, өзгеше екі тіл арасына байланыс орнатып, әрбір тілдегі мәдени бөлшектерді шашыратпай, шебер құрастырушы да аудармашы. Мен бір орында тұрмайтын, әрдайым даму үстінде болатын тақырыпта ой қозғадым. Себебі тіл жоқ болса, ұлт та жоқ болады, олай болған жағдайда мәдениет туралы, мәдениет алмасу туралы тіпті сөз де болуы мүмкін емес.

ӘДЕБИЕТ

- [1]. Г.Б.Мәдиева. А.Қ.Таусоғарова. А.М.Досанова. Когнитивтік лингвистика теориясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2014.
- [2]. Т.А. Ван Дейк. Концепт и познание. Фреймы знаний и понимание речевых актов // Язык. Познание. Коммуникация. М.: Прогресс, 1989.
- [3]. Ергазина Г. Д. Аударма ісі мамандығының студенттеріне арналған оқу-әдістемелік құралы (дәріс кешені). –Павлодар, 2012.
- [4]. Г. К. Кенжетаева. Лингвистикадағы ғылыми зерттеу негіздері. Керекү 2012
- [5]. И.Б. Нурдаулетова. Когнитивтік лингвистика. – Алматы, 2011. – 312 б.

FRAMES AND TRANSLATION IN DIFFERENT LANGUAGES

Sarypbekova S.¹

Postgraduate of Translation Studies of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
E-mail: saule.sarypbekova@mail.ru

Abstract: The essence of language frames lies in intercultural interaction. Both language and frame have their own structure. In this regard, it is important for each translator to pay attention to translation issues. The article reveals the relationship between linguistics and cultural studies, also discusses the progress of the translation of frames.

Keywords: «stereotype», «frame», «culture», «linguoculturology», «addressee», «addressee».

ФРЕЙМЫ И ПЕРЕВОД НА РАЗНЫХ ЯЗЫКАХ

С.Б. Сарыпбекова¹

¹Специальность: Переводческое дело
магистрант II курса
КазУМОиМЯ им. Абылай хана
e-mail: saule.sarypbekova@mail.ru

Аннотация: Суть языковых фреймов заключается в межкультурном взаимодействии. Фрейм, как и язык имеет свою структуру. В этом порядке каждому переводчику важно уделить внимание на вопросы перевода. В статье раскрывается взаимосвязь лингвистики и культурологии, также обсуждается ход перевода фреймов.

Ключевые слова: «стереотип», «фрейм», «культура», «лингвокультурология», «адресант», «адресат».

КОРЕЙ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ТҰРАҚТЫ СӨЗ ТІРКЕСТЕРІ: ҰҚСАСТЫҚТАРЫ МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫНА САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ ЖАСАУ

А.А. Тілеужан ¹

¹Аударма ісі мамандығының

II курс магистранты

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ

Алматы, Қазақстан

E-mail: Aigerim_tleujan@mail.ru

Андатпа: Бұл мақалада, корей тілінен қазақ тіліне тұрақты тіркестерді аударудың негізгі әдіс тәсілдері, қағидалары, ұқсастықтары мен айырмашылықтары және қолдануы дәйектеледі. Халықтар арасындағы мәдени алмасуды көтеру үшін, өзге ұлттың дүниетанымы мен болмысын тану қажет тектес. Осы кезде аударма негізгі рөлді алады. Ұлт мәдениеті оның тұрмыс-тіршілігі, өмірі, менталитеті арқылы танылады десек, ал, фразеология - ұлттық мәдени маңызы бар деректерден тұратындығы ақиқат болып табылады.

Кілт сөздер: қазақ тілі, корей тілі, тұрақты сөз тіркестері, аудару тәсілі, халықаралық коммуникация, көркем аударма, шет тілі, фразеологизм.

Тіл- ұлттық мәдениеттің ең маңызды және күрделі құралдарының бірі болып табылады. Тілдің табиғатын шынайы танып білу үшін, сол ұлттың тарихымен, мәдениетімен, дүниетанымымен тығыз байланыста болу қажет. Тіліміздегі тұрақты сөз тіркестерінің мағыналық астарына қарасақ, халқымыздың ерте уақыттан бергі өмірінің бүкіл болмысы сақталып суреттеледі. Халқымыздың күнкөрісі, тұрмыс кезінде жан-жақты пайда болған пайымдаулары, соған байланысты қалыптасқан салт-дәстүр, әдет-ғұрыптардың ерекшелігі тілді қолданыста тұрақты тіркестерден аңғарамыз. Тұрақты сөз-тіркестер – халқымыздың ұлттық ерекшелігіндегі мәдени байлығымыздың бірі. Әр ұлттың тұрақты сөз-тіркестер жиынтығы сол ұлт тіліне тән бейнелі сөздер арқылы оның рухани, мәдени

өмірінен хабардар боламыз. Ойымызды мәнерлі, айқын жеткізуде фразеологизмдердің маңызы зор. Фразеология термині белгілі бір тілдегі тұрақты сөз тіркестерінің барлық түрлерінің жиынтығы деген ұғымды білдіреді. Тұрақты тіркеске негіз болатын нәрсе – адамдардың күнделікті тіршілігі, көріп жүрген, айналадағы қимыл-құбылыстар, сол арқылы туындайтын жағдайлар, жағымды яки жағымсыз әрекеттердің ықпалы болып табылады. Тілімізде қолданылатын жеке сөздермен бірге көптеген ерекше қалыптасқан сөз тіркестері және сөйлемдер бар. Ол сөз тіркестерінің екі я одан да көп компоненттері болады, бірақ, сөз тіркестері семантикалық бірлікте жасалып, бір тұтас ұғымды білдіреді.

Соңғы жылдары корей тілінің фразеологизмдері мен мақал-

мәтелдерін зерттеп-зерделеуде тіл мамандарының қызығушылығы артып отыр. Оған себеп болған көптеген диссертациялар, мақалалар, монографиялар дәлел. Қазіргі таңда корей тілінің фразеологиялық қоры әртүрлі түсіндірмелі сөздіктер, екі-үш тілді сөздіктерде басылып шығарылған. Осы сөздіктер жыл сайын сөздік қорын толықтыра отырып, қайта жарық көреді. Ең бастапқы кезде корей тілінің фразеологиясына тіл маманы И Су Ен көңіл бөлді. И Су Ен зерттеу нысаны, көлемі, маәсаты мен міндеттерін көрсетіп, фразеологияның линвистика бір бөлімі екенін айқындады. Мамандардың арасында корей тілінің фразеологиясын зерттеудің қажеттілігі жөніндегі мәселені көтерген. Тілдегі фразеологизмдердің пайда болу себептеріне ерекше назар салып, зерттеуге көңіл бөлген болатын.

И Су Ен 1930 жылдары фразеологизмдерді зерттеп бастаған соң, біраз жылдар аралығында осы саланың зерттелуі қиындап, тынышталып қалады. Алайда, 1961 жылы И Хун Джон деген ғалым «Фразеологизмдер және онымен байланысты көне әңгімелер» атты еңбегінде фразеологизмдер туралы бірнеше ақпараттар беріп кетті. Ол : «Фразеологизмдер- ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын, суреттелмелі тіркес» ,- деп айтқан болатын. Кейінірек мақал-мәтелдерді жеке лингвистикалық пән ретінде көрсетіп, оған паремиология деген атау беріп, оның ішінде фразеологиялық бірліктерді де қосып қарастырды [2,219].

Тілдің ұлттық-мәдени ерекшелігі

дегенде, бір тілдің екінші бір тілмен салыстырғандағы өзгешелігін, түсінуге қиын тұстарын айтамыз. Тілдің болмысының түбінде сөздік қор жатыр. Сөздік қор тіл арқылы белгіленген ең басты құндылықтарды сақтап, оның мәдени ерекшелігін де көрсететін басты құрал.

Қазақ тілі мен корей тілі шығу тегі ортақ, екеуі деалтай тіл тобына жатады. Сол себепті де қазақ және корей тілдеріне тән тілдік қасиеттердің де ерекше болары сөзсіз. Екі ұлттың мәдениеті, наным-сенімдері, мен салт-дәстүрлерінде де ортақ тұстар көптеп кездеседі. Зерттеушілердің пайымдауынша, корей тілі мен қазақ тілінің түп тамыры бір, екеуі де алтайлық тіл топтан деген болжам бар. Қазақ және корей халқының ата жұрты – Алтай мен Орталық Азия өңірі деген пікірлер қуаттайды (Ярцева, 2002:4). Тіл мамандарының айтуынша, корей мен қазақ тілдеріне ортақ 300-ге жуық сөз бар екен, мысалы: «작은»(жағын) сөзі қазақ тілінде «шағын» сөзіне келетін болса, «음료수» (ымнёсу) сөзінің аудармасы «су, сусын» деген мағыда және «ауыл» деген сөзді «마을» (маыль),«시골» (щиголь) деген сөзі қолданыста. Сонымен қатар, «까다롭다» (кадаропта) сөзінің аудармасы «қатал» сөзінің түбірінен де қазақ тілінің «қатал» сөзі байқауымызға болады. Шынында да,бұл тілдерге ортақ дауыстылар үндестігі және т.б ұқсастықтар бар.

Корей тілінде «잘 될놈은 떡잎부터 알아본다» [jal duel nomil tok

ipbuto araponda] деген тұрақты сөз тіркесі бар, сөзбе сөз аударатын болсақ, «Болар баланыжер жарып шығар күріш жапырағынан бастап біледі». Ал, қазақ тілінде дәл осындай мағынада тұрақты сөз тіркесі бар

«Болар бала –жөргегінен» немесе «Болар бала-жасынан» деген фразеологизм бар. Осы тұста екі тілдегі фразеологизмдер «болар баланың, яғни болашағы бар баланы, сәби кезінен бастап тани аламыз» деген мағынада қолданған. Келтірілген мысалда корей халқының отырықшы халық болып, егін егумен айналысқанын аңғаруға болады. Ал, соның ішінде күріш өсіру маңызды рөл атқарады. Ал, қазақ халқының көшпелі өмір салтында баланы бесікке бөлеу маңызды ғана емес, соған қатыст салт-дәстүр, әдет-ғұрыптардың бәрі тілімізде де көрініс тапқан. Екі тілдің фразеологиясында көптеген мағыналық ұқсастықтары болғанымен, мағынасы әр түрлі, ерекше тұрақты тіркестер тобы бар. Ол ұқсастықтардың себебін халықтың дүниені танудағы әлемнің біртұтас тілдік қызметі бар екендігін түсіндіреді. Корей тіліндегі фразеологизмдер де қазақ тіліндегі фразеологизмдердер беретін мән-мағынаға ие болып,келетіндігін, олардың ішінде ең көп кездесетіні «көз», «бас» , «дене» , «бауыр» , «құлақ», «ауыз», «жан» секілді концептілердің жиі кездесетіндігін аңғаруға болады.

Жоғарыда атап өткен «жан» сөзіне қатысты өзгеше сөйлемдер:

| Корейше | Тікелей аудармасы | Қазақша баламасы |
|------------|---------------------------|--|
| 마음이 아프다 | Жаным ауырады | Жаным ауырады (қиындық көргенде қолданылады) |
| 마음이 약하다 | Әлсіз жан | Көңілшек (көңілге қаяу түсіру) |
| 마음이 좋다 | Жаны жақсы | Жаны жайсан адам |
| 마음이 불안하다 | жаны тынышталмау | Жаны жай таппау |
| 마음이 괴롭다 | Жаныма қиын | Жан алқымға алу |
| 마음이 넓다 | Жаны кең | Жүрегі кең , ет-жүрегі елжіреу |
| 마음이 좁다 | Жаны тар | Жүрегі жоқ , тас жүрек, тас бауыр |
| 마음이 굽다 | Жаны әдемі | Жүрегі таза |
| 마음이 들뜨다 | Жаным беймаза, тыныш емес | Жанын қоярға жер таппау |
| 마음이가지지 않는다 | жаны бармайды | Жүрегім тартпайды, зауқым жоқ |

Келесі мысалға «жан» сөзіне қатысты тұрақты сөз тіркестер:

1. 마음에 들다 – «Жанға жағу», ұнату деген мағына береді.

Мысалы : И мoзa cккaлaй мaмeмe длзл
aмнaдa. Мына бaс кaймнц тyci
yнaмaйдy.

хaкo гнчeмe мaмeмe дрнe дoсepкaнaй
йтнeдe гaлaй гaлкa? Унaвepсaтeт
мaнцндa мaгaн yнaйтын кaтaпхaнa бap
едi, бiргe бapaйык?

2. мaмeмe мeкдa – «Бел буу», шeшiм
кaбылдaу дeгeн мaғынaдa
кoлдaнылaды.

Мысалы : дaм зубутep хeлсзaнe
гaгaрo мaмeмe мeкeдa. Кeлeci aптaдaн
бaстaп жaттығу зaлынa бapaмын дeп
шeштiм.

epм бaнхaкe yлpмoрo yрхeмe гaгaрo
мaмeмe мeкeдa. Жaзғы дeмaлысымдa
Eвpoпaғa cяxaттaймын дeп шeштiм
(нeмece бeл бyдым).

3. мaмeмe жaпдa – «Өзiн қoлғa aлy» дeгeн
мaғынaдa.

Мысалы : изe мaмeмe жaпo кoмбyхaл
гeрeгe. Eндi өзiмдi қoлғa aлып, cабaк
oқaмын.

Дeнe мyшeciнiң бiрi «aяк» cөзiнe
кaтыcты өзгeшe фpaзeoлoгизмдep:

1. бaлaй лyпдa – тiкeлeй aудaрмaсы
«Aяктapы yлкeн, кeн» дeгeн мaғынa
бepедi. Бyл aякқa eш кaтыcы жoқ, дoсы
кoп жэне эңгiмeкyмap кiсi тyрaлы
aйтылaды. Ал қaзaқшa бaлaмaсы
«Кyйыcқaны бepiк» яғни, (тyыcы,
қoлдaушыcы кoп) дeгeн мaғынa
бepедi.

Мысалы: нe чaнгуeн бaлaй лyпeрc
мoрнe cаpамaйeдa. Мeнiң дoсым
эңгiмeшiл бoлғaны cоншa бiлмeйтiн
aдaмы жoқ.

бaлaй eлмaнa лyпeнзi гo cаpам гeлхoншaк дe
500мeнe нeмнe cоннaмaй eдa. Oнцн
тaнaыcы кoп бoлғaны cоншaлыкқ,
тoйынa 500-дeн aсa aдaм кeлдi.

2. бaл дидил тeмeй eдa – «Aяк бaсaтын
жep жoқ» дeгeн қaзaқ тiлiмeн бiрдeй
фpaзeoлoгизм, яғни, aдaм өтe кoп
дeгeн мaғынa.

Мысалы: гo шaкдaн cоннaмaй eлмaнa
мaмнeнзi жeмшaнaкeнe бaл дидил тeмeй
eдa. Тyскi ac кeзiндe мaнa aсxaнaдa
aдaмнцн кoбi cоншaлыкты aяк
бaсaтын жep жoқ.

3. бaлeм кyкдa – «Aяк бaсaпaу»

Мысалы: зaзy гaн дoсepкaнe изe бaлeм
кyкeдa. Жиi бapaтын кaтaпхaнaғa eндi
aяк бaсaпaймын.

«Кoз» cөзiнe кaтыcты өзгeшe
фpaзeoлoгизмдep:

нyнe гaмa зyдa – қaзaқ тiлiндeгi «кoз
жyмa қapaу» нeмece «кoз жyмy» дeгeн
cөз тiркeciмeн бiрдeй мaғынaдa
қoлдaнылaды. Aуыcпaлы мaғынaдa
кoрмeгeндeй , бaйкaмaғaндaй жэне
қaндaй дa бiр ic-эpекeттi кeшiрy дeгeн
мaғынa бepедi.

Мысалы: хaн бeмaн нyнeгaмa зyсeгy.
дaшeнe ирeн илeй eгeрoдoрoк
зoшaмaкeтcипдa. Бiр жoлғa
кeшiрiнiзшi. Eндiгi рeт бyлaй
қaйтaлaнбaйтындaй эpекeт eтeмiн.

2. нyнe бaзидoрoк гидaридa – тiкeлeй
aудaрғaндa «Кoзi тyсiп кaлaрдaй
кyтy», яғни yзaқ кyтy, aсығa кyтy дeгeн
aдaрмaдa. Қaзaқ тiлiндe «Қapай-қapай
кoзi тaлy» дeгeн тyрaқты cөз
тiркeciмeн aлмaстырcақ бoлaды.

Мысалы: 우리 어머니께서는 제가 결혼하기만을 눈이 빠지도록 기다리세요. Менің анам тұрмысқа шыққанымды асыға күтуде.

3. 눈이 꺼지다 – тікелей аудармасы «Көзі түсіп кету», яғни, өмірден өту, қайтыс болу деген мағына береді. Қазақша баламасы «Ажал қармағын салу», «ажал аузында», «Дәм-тұзы таусылу» деген сөз тіркестерді пайдалана аламыз.

«Қол» сөзіне қатысты өзгеше фразеологизмдер:

1. 손이 크다 – «Қолы үлкен», яғни «Қолы ашық адам», «кең пейіл» деген фразеологизмдермен алмастыра аламыз.

Мысалы: A: 음식 너무 많이 준했네요! Тамақ өте көп жасапсыз ғой.

B: 그렇죠? 아이잔 씨 손이 참 크네요. Соны айтамын. Айжанның қолы неткен ашық еді.

2. 손이 모자라다 – «Қол жетіспеу», қол ұшын беретін, көмектесетін адамдардың жетіспеуі. Қазақша баламасы «Қол жалғау».

Мысалы : 토요일에 결혼식인데 손이 모자라서 고민이에요. Сенбі күні той болатын еді, қол ұшын беретін адам жетіспей жатқаны уайым болды.

3. 손을 주다 – «Қол беру» келісу деген мағынада

4. 손을 멈추다 – тікелей аудармасы «Қолды тоқтату», қазақ тіліндегі баламасы «Қол жүрмеу». Демек, бір істі бастау үшін я болмаса орта жолда бірнәрсенің кедергі болуы.

«Ауыз» сөзіне қатысты өзгеше фразеологизмдер:

1. 입이 무겁다 – «Аузы ауыр» деген аудармада, қазақша баламасы «Аузы берік» -сыр сақтағыш, құпияға берік.

Мысалы: 나는 입이 무거우니까 다른 사람에게 이야기 안 할 거예요. Менің аузым берік болғандықтан, басқаға айтпаймын.

2. 입이 가볍다 – тікелей аудармасы «аузы жеңіл», қазақша баламасы «Аузы ашық»- аузында сөз тұрмайтын адамға қолданылады.

Мысалы : 내 여동생 입이 가벼워서 아무것도 못 말하겠다. Менің сіңілімнің аузы ашық болған соң ештеңе айта алмаймын.

3. 입을 다물다- тұрақты сөз тіркесі қазақ тіліндегі « аузына берік болу» деген мағынада қолданылады.

4. 입이 더럽다 – тікелей аудармасы «аузы кір», қазақ тілінде «Аузынан ақ ит кіріп, көк ит шығады»- жаман, дөрекі, жағымсыз сөйлейді деген мағынаны береді.

5. 입이 귀에 걸리다 – «аузы құлағына байлаулы», яғни, «аузын ашса жүрегі көрінеді» деген қазақ тілінің сөз тіркесіне ұқсас.

«келбет, бет» сөзіне қатысты өзгеше фразеологизмдер:

1. 얼굴이 두껍다 - «Беті қалың» деген шын мәнісінде бетінің қалыңдығын айтып тұрған жоқ, ұяты, ары жоқ деген мағынада және қазақша баламасы «Беті қалың», «Беті бүлк етпейді» дәл сондай мағынамен қолданамыз.

Мысалы: 여기 금연석인데 저 남자가

계속 담배를 피우고 있어. 참 얼굴이 두꺼운 사람이네. Мына жерде темекі шегуге болмайтын еді, анау жігіт үздіксіз темекі шегіп тұрғаны. Беті біраз қалың екен.

2. 얼굴을 찌푸리다- «Бет-аузын қисайту»

3. 얼굴은 예쁘다 – «Аршыған жауқазындай /жұмыртқадай»

4. 낮을 못 들다 – « бет моншағы салбырау», «беті күй» - ұялғаны соншалық, бетін көтеруге ұялу деген мағына береді.

5.손으로 얼굴을 가리다 – «бетін басу», «жерге қарау» -ұялу деген тұрақы сөз тіркесі болып табылады.

6. 얼굴이 반쪽이 됐다 – «Беті бір уыс болу» қатты азып кету.

7.얼굴이 주먹□만 하다 –« Алма бет» беті кішкентай, жұдырықтай деген сөз тіркесі.

«арқа» сөзіне қатысты өзгеше фразеологизмдер:

1. 어깨가 무겁다 – «Арқа ауыр», бұл тұрақты сөз тіркесінде ауыспалы мағынада қолданылған, яғни, «Жауапкершілікті мойнына алу».

Мысалы : 내가 맏딸이라서 어깨가 무겁다. Мен үйдің үлкені болғандықтан жауапкершілігім мол.

2.어깨가 가볍다 –« Арқа жеңіл», қазақ тіліндегі баламасы «Арқамдан ауыр жүк түсу», көптен бітпей жүрген жұмыс немесе тапсырма біткен кезде қолданылатын сөз тіркесі.

3. 어깨를 펴다 – « Арқаны кеңге салу», асықпау, саспау деген мағынаны береді.

Корей тіліндегі ерекше фразеологизмдер:

1.원숭이도 나무에서 떨어진다 – бұл тұрақты сөз тіркесінің тікелей аудармасы «Маймыл да ағаштан құлайды», қазақша баламасы «Ханның қызы да қателеседі», «ағат кету, аяғын шалыс басу, жаза басу». Әр адам баласында шалыс басу, қателесу болады, сол кезде қолданылатын тұрақты сөз тіркесі.

Мысалы : 생방송에서 가수가 노래하다가 가사를 잊어렸어요. 원숭이도 나무에서 떨어진다더니 생방송이라서 긴장했나 봐요. Тікелей эфирде ән айтып жатқан әнші өлеңнің сөзін ұмытып қалды. «Ханның қызынан да қате кетеді»-, демекші тікелей эфир болған соң қобалжып қалған тәрізді.

2. 눈 깜짝 할 사이에 – « Көзді ашып жұмғанша», «көз алдымда»

Мысалы : 눈깜짝 할 사이에 손에 들고 있던 지갑이 없어졌다. Қолымда ұстап тұрған әмияным көз алдымда жоқ болып кетті.

3. 간이 크다 – тікелей аударатын болсақ «Бауыры үлкен», қорқуды білмеу, жаужүрек, батыл деген мағынаны білдіреді. Қазақша баламасы «Жүрек жұтқан», «жылан жұтқан», «көзсіз батыр», «қасқыр жүректі» т.б сөз тіркестерін қолдануға болады.

Мысалы : 어두운 밤길을 어떻게 혼자서 걸어 왔어? 너 참 간이 크다! Түн қараңғыда қалай қорықпай жалғыз келдің? Жүрек жұтқан екенсің!

4. 간이 콩알만 해지다 – «Жүрегім аузыма түсті» қатты қорқу, зәре құты қалмау деген мағына береді.

5. 허리가 개미허리만 하다 – «Құмырсқа бел» бұл тұрақты сөз тіркесі теңеу болып табылады.

6. 옆어지면 코 닿을 거리이다 – « Бір аттам жер», өте жақын.

Түркі халықтарының бас иетін күдіреті – «Аспан» , «Көк тәңірі». Корей тілінде де, қазақ тіліндегідей , «Аспан» сөзімен байланысты фразеологизмдер баршылық. Себебі, корей халқының көне дүниетанымында Тәңір – аспан әміршісі, тұрағы – көкте, яғни, аспанда болып есептеледі. Яғни, Тәңір - ең жоғарғы Құдай, ол аспан мен жердегі тылсым тіршіліктің иесі. Ал, қазақ халқында «Аспаның ашық болсын» деген тілекте «Басыңа жаманшылық келмесін» деген мағынада айтылады. Тіл мен мәдениет арқылы халықтың сана-сезімін ғана емес, өмірге көзқарасын, қоғамы мен тұрмысын түсініп, біле аламыз.

Әр халықтың ұлттық компоненттік аудармада берілуі, түпнұсқасының ұлттық нақышын сол күйінде жеткізудегі бірден бір жолы. Мұндай аударма арқылы сана-сезімі мен дүниетанымы әртүрлі екі ұлттық арасында түсінбестіктің пайда болуы ықтимал. Сол себепті келтірілген мысалдар түсінікті болу мақсатында тұрақты сөз тіркесіне мағыналық аударма жасалған.

Әр кезеңде материалдық мәдениеттің тұрақты элементінің бірі болып саналатын ол – тағамдық салт-дәстүрлер. Корей халқы ашаршылықты көп бастап кешіргендіктен, асты қадыр тұтып,

тамақ ішу мәдениетіне ерекше көңіл бөледі. Қазақ халқы астың алдында «Асыңыз дәмді болсын» , « Ас болсын» десе, корей халқында «Көп жеңіз» деген тіркестерді қолданады. Корей халқының сөздік қорынан тағаммен байланысты көптеп кездесетін тұрақты сөз тіркестері арқыды сол елдің күнделікті тұрмыс – тіршілігіндегі ұлттық ерекшеліктерді байқауға болады.

Қазіргі таңда корей тілінде фразеологизмдердің құрылымын анықтау барысында бір-біріне қарама қайшы екі бағыт қалыптасты. Фразеологизмдерді «кеңінен, ауқымды» түсінетін топқа Ким И Ги Мун, Жан Док Сун, Джон Тэк және тағы да басқа тіл мамандары жатады. Бұл топ фразеологизмдер көлемі мен шегін кеңінен түсініп, оның құрамына күрделі сөздерді, сөз тіркестерді, сөйлемдерді де кіргізген. Ал, екінші бағыт фразеологизмдерді «тар» түсінетін лингвистер қатарына Ким Гю Сон, Ким Мин Су, Ким Мун Чхан және тағы да басқа тіл мамандары жатады. Олар фразеологизмдер қатарына тек қана күрделі сөздер мен сөз тіркестерін жатқызды.

Корей тіл мамандарының арасында тұрақты сөз тіркестерді бір атаудың астына жинастыру әлі күнге дейін дау-дамай туғызып келе жатса да, көнеден келе жатқан тарихи мұралар халықтың дүниеге деген көз қарасын, рухани дүниесі мен материалдық мәдениетін, тұрмыс тіршілігін сипаттап, әлем, ғалам, дүние туралы таным түсініктерінің ескі элементтерін жаңғыртуға жәрдемдесетіні жөнінде ешкім дауласа алмайды. Әр тілдің ұлттық белгісі олардың мағыналық

ерекшеліктерінен көрініс табады. Фразеологизмдерді бейнелеуде әр тіл өзінің ерекше ұлттық нақышын көрсетеді.

Қорытындылай келгенде, фразеологизмдер – ұлт мәдениетінің негізгі көрсеткіші. Әр халықтың тұрмыс тіршілігіндегі амандасудан бастап, бүкіл болмысынан олардың ұлттық, танымдық, мәдени белгілері көрініс табады. Мақалаға негіз болған қазақ және корей халқының тұрмыс – тіршілігіне қатысты қолданылатын тілдік бірліктер, оның ішінде тұрақты сөз тіркестер осыған негізгі дәлел болады.

ӘДЕБИЕТ

- [1]. Телия В.Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов // Славянское языкознание. XI международный съезд славистов. – М., 1993. – 308 б.
- [2]. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Наука, 1999. – 98 б.
- [3]. Смағұлова Г. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық мәдени аспектілері. – Алматы: Ғылым, 1998. – 196 б
- [4]. Чой Юн Хи. Внутренняя форма соматических фразеологических единиц русского языка (в сопоставлении с фразеологическими единицами корейского языка): Дис. к. филол. Наук
- [5]. Ю.П.Когай. Фразеологизмы корейского языка, 2014 г
- [6]. Смағұлова Г. Сөздік мағыналас фразеологизмдер, Алматы: 2010ж

FRAMES AND TRANSLATION IN DIFFERENT LANGUAGES

Tyleuzhan A.¹

2nd year master's degree student of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
E-mail: Aigerim_tleujan@mail.ru

Abstract: The essence of language frames lies in intercultural interaction. Both language and frame have their own structure. In this regard, it is important for each translator to pay attention to translation issues. The article reveals the relationship between linguistics and cultural studies, also discusses the progress of the translation of frames.

Keywords: «stereotype», «frame», «culture», «linguoculturology», «addressee», «addressee».

ФРЕЙМЫ И ПЕРЕВОД НА РАЗНЫХ ЯЗЫКАХ

А.А. Тілеужан¹

¹Специальность: Переводческое дело
магистрант II курса
КазУМОиМЯ им. Абылай хана
e-mail: Aigerim_tleujan@mail.ru

Аннотация: Суть языковых фреймов заключается в межкультурном взаимодействии. Фрейм, как и язык имеет свою структуру. В этом порядке каждому переводчику важно уделить внимание на вопросы перевода. В статье раскрывается взаимосвязь лингвистики и культурологии, также обсуждается ход перевода фреймов.

Ключевые слова: «стереотип», «фрейм», «культура», «лингвокультурология», «адресант», «адресат».

ІСКЕРИ (РЕСМИ) ДИСКУРС ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.Н. Нұрлыбекова¹

¹Аударма ісі мамандығының

I курс магистранты

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

Алматы, Қазақстан

E-mail: aruzhana_97@mail.ru

Д.А. Турдиева²

²ф.ғ.к., доцент,

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

Алматы, Қазақстан

Андатпа: Мақалада әлі де нақты шешімін таппаған, ғалымдардың қызығушылығын тудырып отырған мәселелердің бірі – іскери дискурс және оның ерекшеліктері қарастырылады. Институционалды дискурстың бір жанры болып есептелетін іскери дискурстың спецификасы мен соған тән сипаттамалары беріліп, оның бірнеше типтік белгілері сипатталады. Сонымен қатар іскери дискурсқа берілген ғалымдардың анықтамалары келтіріліп, іскери дискурстың зерттелуіне қатысты көзқарастардың алуантүрлілігі көрсетіледі, іскери дискурстың көпқырлылығы атап өтіледі. Отандық және шетелдік ғалымдар еңбектеріндегі іскери дискурстың түрлері талданады.

Кілт сөздер: дискурс, институционалды дискурс, іскери дискурс, іскери қарым-қатынас, іскери дискурс түрлері.

Қазіргі әлемде қоғамның экономикалық және саяси дамуының қарқыны күннен күнге артуда. Дүниежүзі елдерін қамтитын халықаралық экономикалық байланыстар орнатылып, даму шеңбері кеңею үстінде. Экономикалық даму деңгейіне сәйкес жаңа технологиялар пайда болып, олардың қолданылу салалары артуда. Жаһандану қарқынды дамып жатқан бұл жағдайда білім, тәжірибе алмасу, сондай-ақ ынтымақтастық мақсаттағы халықаралық байланыстардың қарқындылығы артады.

Кез келген қоғам тауар өндіру, сауда-саттық жасау, түрлі қызметтер көрсету, өзара келіссөздер жүргізу

және де т.б. салаларды қамтитын нақты іскери қарым-қатынаспен сипатталса, іскери қарым-қатынастың өзі тұрақтылық, дәстүрлілік, стандарттылықпен ерекшеленетін ресми дискурс негізінде құрылады.

Ресми дискурс мәселесіне тоқталмас бұрын "дискурс" ұғымының мәнін ашып алайық. Соңғы онжылдықта "дискурс" термині тек лингвистика саласында ғана емес, сонымен қатар әдебиеттану, психолінгвистика, элеуметтану, құқықтану, саясаттану, антропология сияқты түрлі ғылымның салаларында да кеңінен қолданылуда.

"Дискурс" ұғымына анықтама беруде біршама қиындықтар бар,

себебі ол лингвистика, антропология, әдебиеттану, этнография, әлеуметтану, социолінгвистика, философия, психолінгвистика, когнитивті психология және т.б. сияқты бірқатар ғылыми пәндер аясында қолданылатындықтан, әр ғылым саласы оны өзінше анықтайды. Ғалымдардың еңбектері "дискурс" термині антикалық риторикада қолданылғанымен, оған анықтама ХІХ ғасырда берілгенін көрсетеді. 1860 жылы жарық көрген Я. В. Гримнің неміс тілі сөздігінде "дискурс" терминінің мынадай семантикалық параметрлері көрсетілген: 1) диалог, әңгімелесу; 2) сөйлеу, лекция [1].

Дискурс мәселесіне қатысты кейінгі зерттеулер бұл ұғымның полисемиялылығын алға тартады. Т. М. Николаева "Дискурс-мәтін лингвистикасының бірнеше мағыналы термині, оны авторлар омонимдік дерлік мағынасында қолданады. Олардың ішіндегі ең маңыздысы: 1) байланысты мәтін; 2) мәтіннің ауызша-ауызекі сөйлеу формасы; 3) диалог; 4) бір-бірімен мағынасы бойынша байланысқан сөздер тобы; 5) жазбаша немесе ауызша сөз туындысы», - деп атап көрсетсе [2, б.467], И. П. Ильин өз жұмыстарында "дискурс" және "стиль" ұғымдарының синонимиясын атап өтеді [3].

Дискурс мәселесін зерттеп жүрген шетелдік, отандық ғалымдар еңбектеріне жүргізілген талдау «дискурс» терминіне қатысты, оның қолданылуының барлық саласын қамтитын жалпыға ортақ, нақты анықтамасы жоқ екенін көрсетіп отыр. Мәселен, Д.Әлкебаева «Дискурс нақты айтылған сөз деген мағынамен сәйкес келеді, өзінің мағыналық-

ақиқаттық мазмұнымен қоса экстралингвистикалық факторларымен жүйеленетін сөйлесімдерді айтады» [4, б.17] деп тұжырымдаса, Ж.Кеншінбаева дискурсты қолданыстағы мәтін, яғни сөйлеу тілінің нақтылы коммуникативтік қарым-қатынас орнатудағы қызметі ретінде көрсетеді [5, б.3]. Дискурс ұғымын Н.Уәли «фреймі «автор», «сөз актісі» - «адресат» және сөз жағдаяты (сөздің қандай ситуацияда айтылғаны) деген құрылымдардан тұратын коммуникативтік «уақиға» ретінде түсіндіреді [6, б.28]. Г.Г.Бүркітбаеваның анықтауы бойынша дискурс бұл – мәтін мен интеракцияға қатысушылар және коммуникативтік жағдаят қосындысы [7, б.57]. К.К. Садирова дискурсты дайын мәтіннің сөйлеу әрекетін туғызушылар мақсатына сай күрделі әрі нақты коммуникативтік жағдайға айналуы ретінде түсіндірсе [8, б.13], Ш.А.Нұрмышева дискурсты коммуниканттардың сөз жағдаятын ескере отырып шынайы өмірдегі оқиғаларды өздерінің когнитивтік, тілдік, аялық білімін, прагматикалық мүмкіндіктерін пайдалану арқылы коммуникативтік мақсатқа орай өз тілдеріндегі лексикалық, грамматикалық, фонетикалық жүйелер арқылы тілге көшіруі, диалогқа түсу әрекеті деп анықтама береді [9, б.14]. К.К. Ибрагимова "дискурс" терминінде сөйлеу, диалог, мәтін және стиль туралы барлық дәстүрлі түсініктер шоғырланған, яғни дискурс – бұл коммуникативтік, прагматикалық, когнитивті және экстралингвистикалық факторларды есепке ала отырып сөйлеу/сөйлеу

қызметінің процесі деп қорытынды жасайды [10].

"Дискурс" ұғымының жоғарыда келтірілген анықтамаларын түйіндей отырып, бұл термин мағынасы бойынша "мәтін" ұғымына жақын, алайда, тілдік қарым-қатынастың динамикалық, жан-жақты сипатын атап көрсетеді деген қорытындыға келеміз. Әрі қарай дискурстың түрлерін қарастырайық.

Қазіргі уақытта ғылыми әдебиетте дискурстың әртүрлі жіктемелері бар. Олардың арасында жиі кездесетіні дискурстарды жанр бойынша жіктеу болып табылады. Біз өз зерттеуімізде В. И. Карасиктің жіктемесін негізге аламыз. В. И. Карасик дискурстың екі түрін бөліп көрсетеді: дербес (жеке тұлғаға бағытталған) және институционалдық [11].

Дербес дискурста сөйлеуші жеке тұлға ретінде анықталса, институционалдық қарым-қатынас қатысушылары қоғамдық институттар мен ұйымдардың өкілдері немесе белгілі бір әлеуметтік топтың өкілдері және олармен өзара іс-қимыл жасайтын жеке тұлғалар болып табылады [12, б.216]. Институционалдық дискурс-бұл белгілі бір қоғамдық институттың шеңберімен шектелген қарым-қатынас емес, сонымен қатар әлеуметтік тәуелді құбылыс, сондықтан оның түрлерінің саны ұлғайып, аздауы мүмкін.

В.И.Карасик қазіргі социумға қатысты институционалдық дискурстың келесі түрлерін атап көрсетеді: саяси, дипломатиялық, әкімшілік, заң, әскери, педагогикалық, діни, мистикалық, медициналық,

іскерлік, жарнамалық, спорттық, ғылыми, сахналық және бұқаралық-ақпараттық. Бұл ретте ғалым келтірілген тізімнің толықтырылуы немесе түрі өзгертілуі мүмкін екенін мойындайды [13, б. 193].

Бұл зерттеу жұмысы ресми/іскери дискурстың ерекшеліктерін ашуға бағытталғандықтан, алдымен бұл ұғымның мәнін ашып алайық. Адамдар, мекемелер мен мемлекеттер арасындағы іскерлік қатынастар іскери дискурстың қолдану саласына жатады. Іскери дискурсқа Г.Г.Бүркітбаева «Іскери дискурс – белгілі бір адамдар тобымен белгілі бір коммуникативтік - интеракциялық жағдайда жүзеге асырылған дискурстың арнайы жанрларда көрініс тапқан нақты ұғымы» деген анықтама береді. Іскери дискурс – ұжымдық ортада, қызмет бабында, ресми қатынастағы әңгімелерде қолданылатын сөздің ерекше түрі ретінде қарастырған [7, 235].

А. А. Аймолдина іскери дискурстың өзіне тән ерекшелігі "талқыланатын іскерлік мәселелер бойынша өзара тиімді келісімдерге қол жеткізуге бағытталған осындай қарым-қатынастың субъектілері шеңберін және мақсаттарын шектеу" деп санайды [14].

Іскери дискурс ұғымына берілетін анықтамалар мен оны зерттеуге деген көзқарастың кең спектрлігі іскери дискурстың көпқырлылығын байқатады.

Институционалдық дискурстың түрі ретіндегі іскери дискурста спецификалық стратегиялары, құндылықтары және мәтіндердің спецификалық сипаттамалары сияқты

бірқатар параметрлерді атап көрсетуге болады. Іскерлік дискурстың спецификалық стратегияларына келіссөздер, әңгімелесу (собеседование), тренингтер жатса, іскери дискурстың құндылықтарын іскерлік немесе серіктестік қарым-қатынас жасау, пайда табу, басқару құрайды. Осыған байланысты іскери дискурс мәтіндерінің ең маңызды белгілерінің бірі адресатты талап етілетін әрекеттерге мақсатты түрде шақыру болып табылады.

Институционалдық іскерлік дискурсты сипаттау үшін оның бірнеше типтік белгілерін бөліп көрсетуге болады: 1) кәсіби қызмет барысында өзара тиімді спецификалық мақсатты қарым-қатынас, ынтымақтастық шарттарын орнатуда, кез келген сұрақ бойынша бір жақты немесе екі және одан да көп қызығушылығы бар жақ арасындағы іскерлік келісімді жеткізуде; 2) бизнеске қызығатын адамдар, әртүрлі клиенттер консалтингтік және сараптамалық қызмет көрсететін мамандарды даярлау, ғылыми әзірлемелермен айналысатын ғылыми қайраткерлер, жекеменшік кәсіпорындары бар іскер адамдар, өндіріспен, саудамен, қызмет көрсетумен айналысатын барлық басқарушы буындар атынан ұсынылған ерекше қатысушылар; 3) коммуниканттармен әлеуметтік қарым-қатынас үшін маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын әлеуметтік кеңістік пен әлеуметтік уақыт қамтылған спецификалық әлеуметтік хронотроп; 4) тиімді басқаруда, әріптестік қарым-қатынас құруда, бәсекеге қабілетті ортаның мониторингіне, кадрларды іріктеу

және даярлауда және т.б. пайда келтіруге саятын ерекше құндылықтар; 5) кәсіби қарым-қатынас мақсатына қарай әртүрлі формаларда ұсынылған іскерлік дискурсияның өзіндік стратегиялары, мысалы тренингтер, сұхбат, әңгімелесу, арнайы БАҚ мақалалары, келіссөздер, презентациялар және т.б.; 6) әлемнің ерекше жалпы көрінісі, іскерлік қоғамдастықтың орнықты жағдайы және институционалдық коммуникацияның ең маңызды функцияларының бірі; 7) әлеуметтік мәртебе индекстерімен сипатталған, институционалдық қоғамдастық мүшесі ұсынған мәтінді жіберуші ретінде, сондай-ақ оның нақты кәсіби қоғамдастыққа жататындығын куәландыратын мәтіндердің ерекше сипаттамалары [13].

А.О.Стеблецова "Деловой дискурс и его типы: алгоритм дискурсивного анализа" мақаласында іскери дискурстың мынадай негізгі түсіндірмелерін келтіреді:

1) іскери дискурс ресми, институционалдық-әкімшілік дискурс ретінде;

2) іскери дискурс белгілі бір арнайы саланың іскери практикасы ретінде;

3) іскери дискурс business communication құралы ретінде.

Берілген әрбір тұжырымдаманың әділдігін мойындай отырып, ол іскерлік дискурстың өз пайымын ұсынады және іскерлік дискурсты адамдардың кәсіби қызмет саласына қарамастан тілдік өзара іс-қимылын ұйымдастыру және құрылымдау тәсілі ретінде қарастырады. Бұл түсіндірмеде іскерлік дискурс әмбебап метадискурс

ретінде әрекет етеді, оның әлеуметтік прагматикалық белгілері мақсатты және нәтижелілік болып табылады.

Іскерлік дискурс - кез келген әлеуметтік және кәсіби салаларда және әр түрлі тілдік мәдениетте бар дискурстың нақты түрлерінің болуы нақты дәлел болып табылатын теориялық конструкция болып табылады. Автор дискурстың үш түрін бөліп көрсетеді: жұмысқа орналасу (трудоустройтво) дискурсы, жедел өзара іс-қимыл дискурсы және кадрлық дискурс. Іскерлік дискурстың бұл типтері оның әмбебаптығын (мақсаттылық, нәтижелілік, метапрофессиялық сипат, дискурсивтік қоғамдастық) құрылымдық ұйымның өзіндік ерекше тәсілдерімен, ерекше дискурсивті оқиғалармен және қатысушылармен байланыстырады. А.О.Стеблецованың берген анықтамалары іскерлік дискурстың типологиялық қасиеттерін әрбір нақты түрдің әлеуметтік прагматикалық ерекшелігімен ұштастырып көрсетеді.

Жұмысқа орналастыру дискурсы – бұл еңбек нарығына қатысушылардың жұмыс іздеу бойынша немесе қызметкердің мақсатты коммуникативті өзара іс-қимыл жасау процесі.

Жедел өзара іс-қимыл дискурсы – бұл ағымдағы мәселелерді шешу үшін жұмыс орнындағы жедел-коммуникативтік қызмет процесі.

Кадрлық дискурс-бұл ұйымның ішінде жұмыс беруші мен қызметкердің арасындағы лауазымдық жағдайы және оның мансаптық өсуі мәселелері бойынша коммуникативтік өзара іс-қимыл.

Жұмысқа орналастыру

дискурсын, кадрлық дискурсты және жедел өзара іс-қимыл дискурсын анықтау және сипаттау теориялық мағынада іскерлік дискурс түсінігін адамдардың коммуникативтік өзара іс-қимылын ұйымдастыру және құрылымдау тәсілі ретінде нақтылауға мүмкіндік береді [15].

Ресми-іскерлік дискурстың өзіндік ерекшеліктеріне тұрақтылық, дәстүрлілік және стандарттылық жатады деп есептеуге болады. Ресми-іскерлік дискурс қатаң дәлдікпен, объективтілікпен, нақтылықпен, қысқа мерзімділікпен, образдылық пен эмоционалдықтың болмауымен сипатталатындықтан, оған арналған құралдарды таңдау да осы ерекшеліктермен анықталатын болады. Атап айтқанда, интернационалдық лексикалық бірліктерді пайдалану негізгі прагматикалық қондырғыларды іске асыруға ұмтылумен байланысты болмайды, себебі ресми-іскерлік стильде көрсетілген мазмұн екіұштылық пен әр түрлі оқылым мүмкіндігін болдырмауы тиіс.

Ғалымдар өз зерттеулерінде іскерлік дискурс кездесетін кеңінен таралған функционалдық ортаны табуға тырысты, атап айтқанда, бизнес саласындағы келіссөздер: әртүрлі компаниялар өкілдері арасындағы телефон арқылы сөйлесулер: әртүрлі құжаттарды қамтитын, соның ішінде хаттар, ашықхаттар, факстер, есептер, меморандумдар, чектер, және т.б. іскерлік корреспонденциялар: сату саласындағы қызметтер (сату, қамтамасыз ету): нарықтық және биржалық қызмет: жеткізу шарттары, төлем, қорғау, тиеу туралы құжаттары

бар тікелей контракт жасау: жұмысқа қабылдау және шығару: компанияның жарнамалық қызметі: іскерлік қызметтің түрлері мен құқықтық аспектілері және т.б. [16].

Қазіргі заманғы зерттеулерді талдау іскерлік дискурсқа қазіргі кездегі тілдік қарым-қатынастың ең маңызды түрлерінің бірі ретінде жеке тұлғалық компонентке тән екенін көрсетті. Институционалдық дискурстың бір түрі ретінде іскерлік дискурс мынадай ерекшеліктерге ие: 1) үлгі (шаблондылық); 2) клишелік; 3) коммуниканттардың өзара іс-қимылы қарым-қатынастың белгілі бір жағдайларында болады; 4) қоғамдық институт шеңберінде проблемаларды шешуге, уағдаластыққа қол жеткізуге және адресатқа тілдік ықпал етуге бағытталған қарым-қатынас мақсаттарының белгілі бір жүйесі. Сонымен қатар, іскерлік дискурста жеке және институционалдық типтегі дискурстардың басқа да түрлеріне тән сипаттамалар бар [17].

Ал қазақстандық ғалым Г.С.Асанова функционалды типологиясына қарай іскери дискурсты мынадай топтарға бөлуге болады деп көрсетеді: оқу-академиялық, іскери-медиалық, ритуалды-қоғамдық, құжаттық, кәсіби іскери байланыс дискурстары.

□ оқу-академиялық іскери дискурс оқу құралдарында, іскерлік, экономика, менеджмент аспектілерінің зерттеулерінде, оқу кейстік жағдаяттарда, іскери-консалтингтерде оқу немесе білім беру қызметтерін атқарады.

□ іскери-медиа дискурсы басылым және электронды бұқаралық-ақпарат құралдарында, іскерлік

мәселелерінде орын алып, ақпараттық-полемикалық қызмет атқарады.

□ ритуалдық-қоғамдық дискурс есеп беру мен кездесулер дискурсы, компания басшыларының қаратпалары, презентациялары, жарнама және ргларда орын алып, аргументативтік әсер ету қызметін атқарады.

□ құжаттық іскери дискурс ішкі және сыртқы іскери хат-хабарда, мекемелік құжаттамаларда, мекеме ережелерінде орын алып реттеуші қызмет атқарады.

□ кәсіби іскери байланыс дискурсы келіссөздер, тұтынушылармен, клиенттермен, әріптестермен қарым-қатынас барысында орын алып ақпараттық-көз жеткізу, сендіру қызметін атқарады.

Соңғы үш түрі бірігіп ұйымдық немесе ұйымдастырушы-корпоративті дискурс деп аталады.

Сонымен қатар автор іскери дискурс табиғаты ең алдымен саяси дискурс саласына сосын ғылыми дискурс саласына өте жақын және байланысты екенін алға тартады және қазіргі таңда іскерлік және саясат бір-бірімен бетпе-бет келіп сәйкестенетіндігін көрсетеді. Дегенмен іскери дискурс ақиқаттылық, уәдеге беріктік деңгейіне және ақпараттық, эмоционалдылық элементтеріне қарай ғылыми дискурсқа жақын екендігін атап көрсетеді. Себебі ғылыми дискурстың табиғаты да өзінің жоғарғы деңгейдегі ақиқаттылығымен, ақпарат берушілігімен, логикалық тұрғыдан қалыптасуымен, дәлелдеуші қасиеттерімен, арнайы

терминологияға бай болуымен ерекшеленеді [18].

Қоғамның, бизнестің тұрақты дамуы және соған сәйкес қарым-қатынастың дамуы, бизнес-қоғамдастық мүшелері арасындағы өзара байланыс, олардың арасындағы ақпарат алмасудың тұрақтылығы және әртүрлі дәрежесі, сонымен қатар жаһандану процесінде ақпарат легінің артуы іскерлік дискурстың динамизмін айқындайтын негізгі себептер болып табылады.

Іскери дискурс мәселесі әлі де ғылымда толық шешімін таппаған мәселе болып қалып отыр. Іскери дискурсты зерттеуші ғалымдар арасында ортақ пікірдің болмауына байланысты кейбір ғалымдар іскери дискурсты институционалды дискурс ретінде қарастырса, енді басқалары іскери дискурсты ресми-іс стилі деп көрсетеді. Келесі бір ғалымдар тобы оны диктумдық дискурсқа жатқызып, төртіншілері оны кәсіби дискурстың құрамына кіргізеді. Сонымен қатар, іскери дискурсты тек іскери дискурс ретінде қарастырушы ғалымдар тобы мен іскери дискурсты арнайы, ұйымдастырушы дискурс ретінде сипаттайтын еңбектер де бар.

Жоғарыда айталғандарды қорытындылай келе, зерттелетін феноменнің көп аспектілігін ескере отырып, іскерлік дискурс – менеджмент, маркетинг, экономика, сауда, бизнес және т.б. саласындағы мамандардың қарым-қатынасында өзекті жанрлар жүйесі деген тұжырым жасауға болады.

ӘДЕБИЕТ

- [1]. Хурматулин А.К. Понятие дискурса в современной лингвистике//Ученые записки казанского государственного университета. Серия Гуманитарные науки.-2009.
- [2]. Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики. – М.: Прогресс, 1978. – 480 с.
- [3]. Ильин И.П. Дискурс // Ильин И.П. Постмодернизм: Словарь терминов. М, 2001. С. 76-77
- [4]. Әлкебаева Д. Қазақ тілінің прагмастилистикасы. Алматы, 2007
- [5]. Кеншінбаева Ж. Қазақ мәтінінің семантика-интонациялық мүшеленуі (эксперименттік-фонетикалық зерттеу): филол. ғылымд. канд. ... авторефер. - Алматы, 2005. 27 б.
- [6]. Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері: филолог. ғылым. докт. ... авторефер. - Алматы, 2007. 49 б.
- [7]. Буркитбаева Г.Г. Деловой дискурс. Онтология и жанры – А: Ғылым, 2005. – 235 б.
- [8]. Садилова К.Қ. Қазақ тіліндегі көп пропозициялы дискурстың құрылымдық негіздері. Ақтөбе, 2008.
- [9]. Нұрмышева Ш.А. Кинодискурс аудармасының коммуникативтік прагматикалық сипаты: филол. ғылымд. канд. ... авторефер. - Алматы, 2010. 23 б.
- [10]. Ибрагимова К.К. К вопросу определения понятия «дискурс» как лингвистической категории //Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки», 2016.-№2(50).-С.94-100
- [11]. Карасик В.И. О типах дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. научн. тр. Волгоград: Перемена, 2000. - С.5-20
- [12]. Иванова Л. Ю., Сковородникова А. П. и др. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник. — М.: Наука, 2007. — 840 с.
- [13]. Карасик, В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография. — Волгоград: Перемена, 2002. —331 с.
- [14]. Аймолдина А.А. Об изучении дискурса в Казахстане // Вестник ЕНУ. 2007. № 1(86). – с. 117
- [15]. Стеблецова А.О. "Деловой дискурс и его типы: алгоритм дискурсивного анализа"// Вестник МГЛУ.-2015.-Выпуск 6 (717).-с.532-542
- [16]. Волошин П. Английский язык делового общения как лингвистическое и дидактическое явление: Дис. канд. филолог. наук. - М., 2001.
- [17]. Ширяева Т. А. Когнитивное моделирование институционального делового дискурса. — Автореф. дис. на соискание ученой степени доктора филологических наук. — Краснодар, 2008. — 50 с.
- [18]. Асанова Г.С. Іскери дискурстың табиғаты мен сипаттары// ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы «Филология ғылымдары» сериясы .-2014.-№ 2 (33).- б. 28-36

THE CONCEPT OF OFFICIAL DISCOURSE AND ITS FEATURES

Nurlybekova A.¹

1st year master's degree student of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
E-mail: aruzhana_97@mail.ru

Turdieva D.²

²Candidate of Philology, Associate Professor,
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan

Abstract: The article deals with one of the issues of interest to scientists - official discourse and its features, which has not yet been resolved. The specifics and characteristics of official discourse, which is a genre of institutional discourse, are given, and several typical features are described. In addition, the definitions of scholars regarding official discourse and a variety of views on the study are provided; the diversity of official discourse is noted. Types of official discourse in the works of domestic and foreign scientists are analyzed.

Keywords: discourse, institutional discourse, official discourse, official relations, types of official discourse.

ПОНЯТИЕ "ДЕЛОВОЙ (ОФИЦИАЛЬНЫЙ) ДИСКУРС" И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

А.Н. Нурлыбекова ¹

¹Специальность: Переводческое дело
магистрант I курса
КазУМОиМЯ им. Абылай хана
e-mail: Aigerim_tleujan@mail.ru

Д.А. Турдиева ²

²к.ф.н., доцент,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Аннотация: В статье рассматривается один из вопросов, представляющих интерес для ученых и который еще не решен - деловой дискурс и его особенности. Дается специфика и характеристика делового дискурса, который является жанром институционального дискурса, и описываются несколько типичных особенностей. Также приводятся определения ученых касательно делового дискурса и многообразие взглядов на изучение делового дискурса, отмечается разнообразие делового дискурса. Анализируются виды делового дискурса в трудах отечественных и зарубежных ученых.

Ключевые слова: дискурс, институциональный дискурс, деловой дискурс, деловые отношения, виды делового дискурса.

АУДАРМАШЫЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК

Т. С. Куандыкова¹

¹Аударма ісі мамандығының

II курс магистранты

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ

Алматы, Қазақстан

E-mail: tansulukandykovamasterts@gmail.com

Андатпа: Бұл мақалада мен аудармашылық құзыреттілік ұғымын, оны көптеген ғалымдар жиі салыстыратын ұғыммен, атап айтқанда лингвистикалық құзыреттілікпен байланыстырын жақынырақ салыстыра отырып, бірінші ұғымға қатысты белгілі бір айқындыққа қол жеткізуге болатынын көру үшін зерттеуге ниеттенемін. Аударма құзыреттілігі ұғымы аударма теориясында, сондай-ақ аударманың педагогикалық тәсілдерінде бастапқы әрі маңызды орынға ие болғандықтан бұл сұрақты көтерудің маңыздылығы да жоғары деп есептеймін. Алайда, аталмыш мәселе төңірегіндегі әдебиет баршылық болғанымен, нақты бір айқындыққа қол жеткізу әлі күнге дейін кейбір қиындықтарды тудыруда.

Кілт сөздер: аударма процесі, аудармашы құзыреттілігі, аудармашылық құзыреттілік, лингвистикалық құзыреттілік, аударматану ғылымы.

Қазіргі уақытта аударма тілдік білім мен лингвистиканың пәні ретінде ғана қарастырылмай, сонымен қатар бүгінгі жаһанданудың жанданған дәуірінде көптеген адамдардың күнделікті кезігіп отыратын әдепкі жағдайына айналып отыр. Аудармамен тек қана лингвистер немесе аудармашылар ғана айналысып қоймай, заңгер, экономист, журналист секілді тағы да басқа көптеген маман иелері айналысуларына тура келуде. Аударма дәрежесінің өсуі аударманың жаңа аспектілерін қалыптастырып, оны тілдік аудармадан да биігірек дәрежеге көтерді. Әрбір саланың өзіндік сипаттамалары мен тіпті, өзіне тән сөздері болады. Бұл жерде аударма

тек мәтінді бір тілден екінші тілге аударудан артық нәрсе ретінде қабылданады, сондай-ақ аудармашы мәтіндік форманы лексикалық дәрежеден дискурстыққа дейін мағынасын өзгертпей, қосу немесе бұрмалаусыз, мағынасын бұзбай ауыстыруға қабілетті болса, оның нағыз білікті аудармашыға тән құзыреттіліктерді игергені болып есептеледі[1].

Аударма зерттеулерінде білікті аудармашының сипаттары аудармашының құзыреттілігі концептісінің аясында қарастырылады. Бұл жерде атап өткен құзыреттілік дегеніміз – қабілет, білім мен біліктілікті меңгеру сапасының көрсеткіші. Демек, осы орайда

құзыреттілік пен қабілеттілік мағыналас ұғымдар. Теориялық лингвистиканың ықпалынан аударматануда құзыреттілік түсінігіне алғашқылардың бірі болып Хомский (1970) сипаттама берген: "Сөйлеушінің немесе тыңдаушының өз тілі туралы білімі", ақыл-ой қабілеті немесе оның негізінде жатқан білімі[2]. "Құзыреттілікті" индивидтің психологиялық атрибуты ретінде қарастырған болсақ, ал қабілет ақыл-ой қабілеттілігінен басқа мінез-құлық көрсеткіштері мен нәтижелерін айқын білдіреді. Хомский бойынша қабілет, аудармашыға өз әріптестерінің жұмысы турасында пайымдау және оларды бағалау үшін қолданылуы мүмкін критерий болып табылады. Қандай да бір міндетті орындау қабілеті сарапшының сараптық қорытындысымен анықталады, ол аудармашының жұмысын түрлі берілген жағдайларда бағалайды.

Осылайша, қабілет аудармашы жұмысының әлеуметке ұсына алған еңбектері арқылы игеріледі. Аударма әр түрлі тілдерді ғана емес, сонымен қатар әр түрлі мәдени дәстүрлерді қамти отырып, аудармашының жұмысы нақты уақыт пен орынға аса тәуелді болып келеді. Ал, аударма процесінде "Алтын стандарттың" болмаған жағдайында, "Жақсы аудармашы не істейді?" деген сұраққа жауапты аудармашылардың ішкі сапасын ғана зерттеуден емес, бәлкім аудармашының әлеуметке ұсынған зерттеу жұмыстарын сараптаудан іздеу маңыздырақ[3]. Міне, сондықтан құзыреттілік аудару қабілетінің мәнін қабылдауға тиіс. Бір қарағанда қарапайым сәт болып көрінгенімен,

бұл аударматанудағы негізгі түсініктің бөлшегі емес. Жоғарыда айтылғандай, аудармашының құзыреттілігі әдетте базалық ілімнің бөлшегі, аудармамен байланысты нағыз лингвистикалық дағдылар шеңберінен шығатын ерекше дағды ретінде түсіндіріледі. Бір тілде түсіну және / немесе өндіріс дағдылары аудармашыға аудару үшін жеткілікті емес. Мұндай пікірде болғандардың қатарында Келлер (1992) де болған. Ол өз пікірін танымал «Аударма ғылымы» (Übersetzungswissenschaft) неміс мектебінің жалпы көлемді шолуында білдірді[4]. Үш жүз беттік еңбек жазып, кей тұстарында аудармашының құзыреттілігі турасында сөз қозғағанымен Келлерді нақты анықтама бере алды деп айта алмаймыз, алайда оның қорытындылаған пікірінен аудармашының құзыреттілігі лингвистикалық құзыреттіліктен әлдеқайда бөлек екендігін ұғынуға болады. Тілдік құзыреттілік немесе лингвистикалық құзыреттілік – бұл аудармашының ие болуы қажет маңызды құзыреттіліктердің бірі. Аударма процесіндегі қос тілдің түрлі аспектілерін меңгермей, бастапқы тілден мақсатты тілге аудару мүмкін болмайды. Якобсон аударманың лингвистикалық аспектілерін санаттайды және олардың бірі тіларалық аударма болып табылады: аудармашы, кем дегенде, екі тілде де құзыреттілікке ие болуы тиіс, одан қос тілдің тілдік аспектілерін жақсы түсінуі талап етіледі[5]. Аудармашының тілдік құзыреттілігі тілді меңгерудің барлық аспектілерін құрайды. Бұл дегеніміз, аудармашы өз жадында тілдің жүйесі, нормалары,

оның сөздік құрамы мен грамматикалық құрылымы туралы, сөйлеу сөздерін құру үшін тіл бірліктерін қолдану ережелері туралы, сөздерді қолданудағы аумақтық, әлеуметтік және кәсіби айырмашылықтар туралы, қарым-қатынас жағдайының тілдік бірліктерін қолдану мен қарым-қатынас қатысушыларының өзара қарым-қатынасы, олардың рөлдік функциялары туралы білімді сақтайды [6]. Сонымен қатар, аудармашының тілдік құзыретіне қосымша талаптар қойылады, олар аудармашының бір емес, екі тіл саласында жеткілікті тілдік құзыреттілікке ие болуы тиіс екендігін түсіндіреді [6]. Демек, аудармашы рецептілік және өнімді тұрғыда, аударма процесіне қатысатын екі тілде де жан-жақты тілдік құзыреттілікке ие болуы тиіс [6, 75 б.].

В. Н. Комиссаровтың аударма құзыретіндегі рөлі туралы тұжырымдамасы "өзіндік тілдік тұлға" және аудармашылық құзыреттілік компоненті (тілдік құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, мәтін құрайтын құзыреттілік, техникалық құзыреттілік, ерекше тұлғалық сипаттамалар, моральдық-этикалық компонент); коммуникативтік құзыреттіліктің құрамдас бөлігі ретінде әлеуметтік-мәдени компонент Құзыреттілік-нақты жағдайларда нақты кәсіби міндеттерді орындау үшін қажетті қабілеттерді, білімді, іскерлікті және мінез-құлықты ұштастыру; Аударма құзыреті – аудармашының әртүрлі қызмет салаларында коммуникативтік делдалдықты жүзеге асыру кәсіби қабілеті [6, 77 б.].

Аудармашының кәсіби құзыреттілігінде оның коммуникативтік құзыреттілігіне, яғни аудармашының қарым-қатынастың мақсаттары мен жағдайларына сәйкес келетін ең қолайлы сөйлеу мінез-құлқын таңдау қабілетіне ерекше көңіл бөлінеді. Билинг-аудармашы бірден екі тілде коммуникативтік құзыреттілікке ие. Қажет болған жағдайда аудармашы тілдік мазмұн мен шығарылған мағынаның арақатынасын түзетеді, жетіспейтін ақпаратты сөзге өзі енгізіп немесе оны ескертпелер мен түсіндірмелерде хабарлай отырып [6, 78 б.].

Аудармашының кәсіби құзыреттілігі аудармашының кәсіби функцияларын ойдағыдай орындай алмайтын кейбір жеке сипаттамаларды да қамтиды. Аударма ақыл-ой қызметінің күрделі түрі болып табылады, оны жүзеге асыру Ерекше психикалық ұйымды, оның үлкен икемділігі мен икемділігін, зейін тез ауыстыру қабілетін, бір тілден екіншісіне, бір мәдениеттен екіншісіне, бір коммуникативтік жағдайдан екіншісіне ауысуды көздейді. Аудармашыдан өз жадының ресурстарын шоғырландыру, өзінің зияткерлік және эмоциялық потенциалын талап етеді [7].

Аудармашының әр түрлі тақырыптағы ісі болуы керек, мәтіндер мен мақалаларды білімнің әр түрлі салаларынан, жиі арнайы сипаттағы және мазмұннан аудару керек. Аудармашыдан қызығушылықтың кеңдігі мен жоғары Эрудит талап етіледі. Біздің ойымызша, аудармашы-бұл үлкен мәдениет пен энциклопедиялық

танымның адамы. Сондай-ақ, аудармашы өз білімін үнемі байытып, жаңа ақпаратты тауып, қабылдап, түрлі анықтамалықтар мен басқа да ақпараттық көздерді нәтижелі пайдалану керектігін атап өткен жөн.

Аудармашының кәсіби құзыреттілігінің моральдық-этикалық құрамдас бөлігіне назар аударғым келеді, өйткені аудармашы өзі орындаған жұмыстың сапасы үшін, оның адалдық нәтижесі болуы мүмкін моральдық және материалдық шығын үшін жауапты. Аудармашының қызметтерін пайдаланатын адамдар оның сенімділігіне сенеді. Түпнұсқаға қол жеткізе алмай, олар аудармашы белгілеген түпнұсқаны аударудың баламалығын сенім арқылы қабылдайды. Аударма қызметі, ешқандай басқа сияқты, аудармашының жұмыс нәтижелеріне аударма рецепторларының сеніміне толық негізделген. Осы сенімді аудармашы тек қана жинақтылық, жұмысқа қабілеттілік және іске немқұрайлы, салғырттық қарым-қатынастың кез келген элементтерін алып тастау есебінен ақтай алады [7, 786].

Аудармашы әр түрлі жағдайларда жұмыс істейді. Ол құпия саяси немесе коммерциялық құжаттармен жұмыс істей алады, ең жоғары деңгейде жабық келіссөздерге қатыса алады, көптеген адамдардың жеке өмірінің жеке егжей-тегжейіне қол жеткізе алады. Қарапайымдылық, әдептілік, ұстай білу, құпияны сақтау - аудармашының кәсіби мінез-құлқының міндетті бөлігі. Аудармашының кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру осы мамандықтың моральдық-этикалық ерекшеліктеріне

сәйкес келетін жеке тұлғаның ерекше түрін дамытуды көздейді. [7, 37 б.].

Жоғарыда құзыреттілік концептісін жан-жақты талқылағаннан кейін

Кең таралған Тілдік құзыреттілік түсінітері **Тілдік құзыреттілік түсініктері**

| | |
|---|------------------------|
| жеке тұлғалар арасында ауыспалы болып келеді | тұрақты, өзгермейді |
| оқыту арқылы жақсартуға болады | танылады, үйретілмейді |
| орындалу аспектілерін қамтиды | орындауға келмейді |
| қабілеттерді қамтиды | білім |

ойымызды қорытындылай келе құзыреттілік туралы жалпы түсініктер мен нақ тілдік құзыреттілік сипаттарын салыстырып көрейік:

Соңында, аудармашының кәсіби құзыреттілігінің құрамдас тағы бір бөлігі техникалық құзыреттілік болып табылады, ол қызметтің осы түрін тиімді орындау үшін қажетті арнайы кәсіби білімді, іскерлікті және дағдыларды қамтиды. Аудармашы компьютермен және заманауи техникамен жұмыс істей білуі, түрлі компьютерлік бағдарламаларды әзірлеуі, сондай-ақ аудармада техникалық құралдарды қолдана білуі қажет. Сондай-ақ, аударма құзырының ерекше ерекшелігі стратегия болып табылады. Аудармашының жалпы стратегиясының негізінде аударма мәтінін толық түсінуге және оған ең дәл сәйкестікті табуға ұмтылу жатыр. Аудармашы стратегиясының негізгі

принципі-ең жақсы нұсқаны табу үшін
барынша күш [8].

ӘДЕБИЕТ

- [1]. Baker, Mona and Malmkjaer, Kirsten. 2001. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. Routledge Taylor and Francis Group.
- [2]. Хомский. Н. (1964/1970). Лингвистикалық теорияның өзекті мәселелері, 1964. 79б. Haia/Paris Mouton.
- [3]. Щукин А.Н. Лингводидактический энциклопедический словарь. М.: Астрель, 2007. 143 с
- [4]. Koller, W. (1992). Einführung in die Übersetzungswissenschaft. 4. ed. Quelle and Meyer.
- [5]. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания: учеб. пособие для студ.перевод, фак. высш. учеб. заведений. - М.: Академия 2003. -192 с
- [6]. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учеб. пособие. - М., 2004. - 424 с.
- [7]. Фролов О. В. Компетентностная модель как основа оценки качества подготовки специалиста // Высшее образование сегодня. - 2004. - № 8. - С. 34-40
- [8]. Латышев Л. К., Провоторов В. И. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом ВУЗе. Учебно-методическое пособие. — 2-е изд., стереотип. — М.: НВИ-Тезаурус, 2001. — 136 с.

TRANSLATION COMPETENCE

Kuandykova T.¹

2nd year master's degree student of

Ablai Khan KazUIRandWL

Almaty, Kazakhstan

E-mail: tansulukandykovamasterts@gmail.com

Abstract: In this article, it is my intention to explore the concept of translation competence by measuring it against a notion which some scholars explicitly relate it to, namely linguistic competence, in order to see if it is possible to achieve a measure of clarity about the former notion by trying to match it as closely as possible to the latter. I want to do this because the notion of translation competence is very important in translation theory as well as in pedagogical approaches to translation; yet the vast literature on the subject has arguably created more confusion than clarity. I will begin by describing the notion of linguistic competence as currently understood.

Keywords: translation process, linguistic competence, language competence, translation competence, translation studies.

ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ

Т.С. Куандыкова¹

¹Специальность: Переводческое дело

магистрант II курса

КазУМОиМЯ им. Абылай хана

E-mail: tansulukandykovamasterts@gmail.com

Аннотация: В этой статье я намерен исследовать концепцию переводческой компетенции, сравнивая ее с понятием, к которому некоторые ученые явно относятся, а именно с лингвистической компетенцией, чтобы выяснить, возможно ли достичь определенной степени ясности в отношении первой. Понятие, пытаюсь сопоставить его как можно ближе к последнему. Я хочу сделать это, потому что понятие компетенции перевода очень важно в теории перевода, а также в педагогических подходах к переводу; тем не менее,

обширная литература по этому вопросу, вероятно, создала больше путаницы, чем ясности. Я начну с описания понятия языковой компетенции в том виде, в каком оно понимается в настоящее время.

Ключевые слова: переводческий процесс, лингвистическая компетенция, языковая компетенция, переводческая компетенция, переводоведение.

КӨРКЕМ-ӘДЕБИ АУДАРМА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАС ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

А.Б. Исаева ¹

¹Аударма ісі мамандығының

I курс магистранты

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ

Алматы, Қазақстан

E-mail: Aigerim.isayeva.1997@mail.ru

Андатпа: Әдеби аударма -білім танытатын, тәрбие құралы ғана емес, сонымен қатар ол екі халық арасын кезіктіретін көркем жол.Тиісінші көркем аудармаға деген талап пен талғам бөлек.Бұл мақалада алуан түрлі ұлт өкілдері арасындағы халықаралық – мәдени танымду байыту барысындағы көркем мәтін аудармасының рөлі мен маңызы қарастырылады.Көркем аударманың негізгі өлшемдері мен әдістері аса мәнге ие. Көркем- әдеби аударма барысындағы аудармашының рөлі және көркем-әдеби туындыларында белгілі бір әлем суретін қалыптастыра білу маңызы жете аталып өтеді.

Кілт сөздер: аударма, әлемнің тілдік бейнесі, мәдени дипломатия, саяси ықпал, көркем мәтін, менталитет, әдебиет, мәдениет, бейне,интерпретация, көркем аударма, ұлт, ұлтаралық, халық, халықаралық.

Аударма мәдениетті, ғылымды, экономиканы, әдебиетті және қарым-қатынас тілін дамытуда маңызды рөл атқарады. Алуан түрлі тілде сөйлейтін тұлғалар көп ұлтты мемлекеттерде тіларалық және мәдениетаралық алмасуды жүзеге асырады. Тіл элементінің мәні олжүзеге асатын мәдени контекстпен келіскенде ғана сәтті болады.Аударма процесінде тек екі және одан да көп тіл ғана емес, сондай-ақ жалпы ұлттық ерекшелікке ие екі мәдениет өзара мәнді қарым қатынасқа түседі. Аударма адамзаттың мәдени дамуында үлкен рөл атқарады. Аударма арқасында бір елдің адамдары басқа елдердің өмірімен, тарихымен, әдебиетімен және ғылыми жетістіктерімен танысады. Көптеген аударылған өнер туындылары ұлттық әдебиеттің бір бөлігіне айналады. Осы ретте аударма мәдениеті ұлттық эпосқа және басқа

ұлттың әдеби шығармаларына қосылады. Гуманитарлық байланыстарды нығайту, идеялармен, біліммен және шығармашылық жетістіктермен алмасуға ықпал ету барлық уақытта маңызды рөл атқарды.Өйткені онсыз халықтар арасында өзара түсіністік болмасы анық.

Мәдениетаралық қатынас үдерісіндегі басты кедергі байланыста болатын мәдениетөкілдерінің ұлттық ерекшеліктері болып табылады. Әр ұлт өкілдері қуаныш пен қайғы-қасірет, махаббат пен жек көру сезімдерін өзгеше қабылдайды. Көркем мәтінді аудару-адам қызметінің күрделі және көп қырлы түрі. Аудармада әр түрлі мәдениет, тұлға, ойлау, әдебиет, дәуірлер, даму деңгейлері, дәстүрлер мен ұстанымдар кездеседі.Кез келген көркем шығарманың басты мақсаты

эстетикалық әсерде көркем бейнені жасауда. Қазақ әдебиетінің әлемдік әдеби үдеріске енуі әр кезеңде көркем аударманың ықпалымен тығыз байланысты, ол авторды және оның туындысын шет тілді ортаға паш етудің ең тиімді тәсілі болып саналады. Көркем аударма әлем әдебиеті тарихында қарым-қатынасты дамытуда маңызды рөл атқарады. Қазақ поэзиясын шет тілдеріне аудару процесі әр түрлі кезеңдерде белгілі бір ерекшеліктермен сипатталады. Осылайша, Кеңес кезеңін Қазақстанның көркем аударма тарихындағы берекелі кезең деп атауға болады. Сол жылдары кәсіби көркем аударманың қалыптасуы жүрді. Кәсіби аудармашылармен қатар аудармашы-жазушылар мен аудармашы-ақындар да болды. Әсіресе бұл поэтикалық шығармалардың аудармасына қатысты. Қазақстан Тәуелсіздігі кезеңінің алғашқы жылдарында көркем аударма қарқынының төмендеуі байқалады, бұл барлық қазақстандық қоғам экономикалық және әлеуметтік-саяси өзгерістердің күрделі кезеңін бастан кешкен елдегі ішкі ахуалға байланысты. Көркем аударма саласында мақсатты және жоспарлы жұмыстың болмауы, жеткіліксіз қаржыландыру аудармашылар-кәсіпқойлар санының азаюына алып келді. Аударма қызметі деңгейінің күрт құлдырауы, тіл процестеріне және шынайы көркем мәтінге деген терең қызығушылықтың жоғалуы, күнделікті тілдің түстенуі, эстетикалық білім беру мен тәрбиелеудің құлдырауы, көркем әдебиетті дамыту мен басып шығару

және аударма қызметі мәселелеріне утилитарлық көзқарастың үстемдігі себеп болды.

Алайда, соңғы жылдары елімізде саяси-экономикалық тұрақтану кезеңі орныққан кезде Қазақстанның рухани мәдениетін одан әрі дамыту үшін барлық қажетті алғышарттар құрыла бастады. Қазіргі уақытта көркем аударманы дамыту және қазақ әдебиетін көпшілікке белгілі ету, сондай-ақ өзге тілдерге аударудың арқасында қазақ әдеби жетістіктерін көпшілікке мәлім ету мәселесіндегі жағдай біртіндеп жақсарып келеді. Көркем аударма мәселелері мемлекеттік бағдарламалардың назарын аударма бастауы да аса маңызды. Атап айтсақ, Қазақстан Республикасының "Рухани жаңғыру" бағдарламасының бағыттарының бірі әлемдік қоржынға қазақ әдебиетінің жетістіктерін қосу болып табылады. Қазақ өнері мен мәдениетін барша елге таныстыру әдебиеттен бастау алып жатыр. Қазіргі уақытта әдеби аудармаға қызығушылық әлемнің әр түрлі тілдерінде өз шығармашылығын ұсынуға тілек білдіруші жазушылардың тарапынан да, сондай-ақ достық қарым қатынастағы мемлекеттердегі түрлі ұйымдар тарапынан да арта түсуді, олардың мақсаты өз халқының мәдени мұрасын басқа тілде сақта болып табылады. Осыған орай, елімізде Республикалық әдеби альянс, баспа үйі құрылды. Қазақ әдебиетінің туындыларын шет тіліне аудару және оларды жариялау жүзеге асырылатын О. Сүлейменовтың халықаралық сыйлығы бекітілді. А. Нұрпейісовтың "Қан мен тер" романын аударған Ю. Казакованың еңбегін атап өту тағы бір

ғанибет. Ұлтымыздың беделді поэзиясының шетел тілдеріне аударылуына қазақ ақындары Олжас Сүлейменов пен Мұхтар Шахановтың шығармашылығы ықпал етуде. Олардың поэтикалық шығармашылығы Франция мен Германияда оқырман көңілінен шықты. Бұл екі ел бұрыннан бері қазақ халқының мәдениетіне деген қызығушылық танытып келеді. Қазіргі уақытта Қазақстанның осы және өзге елдермен әдеби байланысты сәтті даму үстінде. Бұл жағдай қазақ ұлтының мәдени мұрасының құндылығын білдіреді.

Мемлекеттің өмір сүруінің материалдық жағдайы өзгеруі мүмкін, алайда тіл құралдарымен берілетін ұлттық менталитет ерекшеліктері келесі ұрпақтарда деген өшпес мұра. Яғни, тіл оны тасымалдаушыларға бағалау мен қабылдаудың дайын түрін ұсынады және этно-мұрынның бастапқы кезеңінде адамдардың осы социумның мәдениет субъектісі ретінде сөйлеу және мінез-құлқын ішінара моделдей отырып, сыртқы ортаны қалыптастыратын қызметті атқарады. Әлемнің ұлттық тілдік суреттерінің ерекшелігі мен мәдениеттердің алуан түрлілігі халықтардың өзара түсіністігіне кедергі болмау үшін көркем-әдеби аударма қарқынды әрі сапалы нәтиже көрсетуі маңызды. Өзге халықтың мәдениетімен танысу көркем әдеби аударманың ең маңызды әлеуметтік функцияларының бірі. Мәдениетаралық қарым-қатынас кезінде өзара түсіністікке қол жеткізу үшін эмпатия негіз болып табылады, яғни тұлғаның өзін басқа адамның орнына қоюы, әлемді оның

көзімен көруге тырысуы. Егер бұл аудармашы дәл осы талапқа сай келе алса, әрі әрекет етсе аударма үдерісін сәтті деп санауға болады.

Халықаралық қатынас аясында қоғам дамуының әртүрлі кезеңдерінде және қазіргі күнге дейін ерекше жағдайларға байланысты халықаралық мәдени және әдеби қатынастарды жолға қою үшін қолайлы жағдайлар жасалды. Көркем әдеби аударма ұлтаралық мәдени қарым-қатынасты қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Аударманың арқасында біз басқа елдер мен құрлықтар халықтарының өмір салтымен, мәдениетімен, дәстүрімен, тарихымен, өнер туындыларымен сондай-ақ ғылымымен танысамыз. Дәл солай, әлем халықтары, сондай-ақ аударма әдебиеті арқылы ұлттың рухани тыныс-тіршілігі туралы мәлімет аламыз. Мемлекеттер арасындағы әдеби қарым-қатынастардың негізін аударма құрайды. Әдеби және тілдік процеске аударманың әсер ету фактісінің өзі дәлелдерді қажет етпейді. Тіл және әдебиет бірқатар факторлардың (тарихи жағдай, жеке ұлттық дәстүрдің даму заңдылықтары, басқа халықтардың салт-дәстүрінің және т.б. әсері) әсерінен үздіксіз өзгеріп отырады. Мәдениетаралық, әдебиаралық және тіларалық өзара қарым қатынас процесі ежелгі дәуірде басталған, қазіргі уақытта бұрын-соңды болмаған ауқымға ие болды. Көркем аударманы мәдени дипломатияның маңызды феномендерінің бірі ретінде қарастыруға болады, яғни мемлекеттің сыртқы саясатының негізгі мақсаттарына қол жеткізу үшін елдің

қолайлы бейнесін жасау, оның халықтарының мәдениеті мен тілдерін көпшілікке мәлім ету мақсаты ретінде көркем әдебиетті дипломатиялық қызмет саласының аса мәнді бөлігі ретінде санау орынды. Көркем аудармалар әдеби мұраны оның тілдердің, салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың алуан түрлілігімен сақтауға, сондай-ақ басқа халықтың мәдениеті мен тілін танып-білуге мүмкіндік тудыратын елдер арасындағы байланыстырушы буын. Аударма әдеби процесте ерекше орын алады. Әдебиеттің әр түрі белгілі бір аударма түрін арқылы жүзеге асады. Көркем аударма-әдебиетаралық (яғни белгілі бір түрде мәдениетаралық) өзара іс-қимылдың айқын көріністерінің бірі. Шын мәнінде, аударма ұлттық-әдеби процестің негізгі бөлігі болып табылады. Көркем аударма тілдің коммуникативтік функциясы ғана емес, эстетикалық функциясымен де іске асады, өйткені сөз әдебиеттің "алғашқы элементі" ретінде әрекет етеді. Бұл аудармашыдан ерекше мұқият және білімді талап етеді. Көркем шығармада белгілі бір оқиғалар ғана емес, оның авторының эстетикалық, философиялық көзқарастары да көрініс табады. Аудармашының негізі болмаса да, философия, эстетика, этнография саласында (кейбір шығармаларда кейіпкерлердің тұрмыс жағдайы сипатталатындықтан), география, ботаника, теңізде жүзу, астрономия, өнер тарихы және т. б. білімді аудару үшін жеткілікті болуы тиіс. Сонымен қатар, өзге тіл өкілдері өз сөзінде мәтелдер, идиомалар, фразеологизмдер сияқты ерекше

мәдени элементтерді пайдаланатынын ескеру керек, бұл мәдениетаралық аударманы қиындатады. Осындай жағдайда аудармашының табысы бастапқы мәтіннің мәдениетін түсіну арқылы осы элементтерді ұсына білуіне байланысты. Мұндай мәдени элементтер тілді байытады, оған түспен бейне сыйлайды. Аудармашының міндеті - бұл атап өткен әдеби ерекшеліктердің мағынасын дұрыс беретін аналогты табу. Сөздер өзгеруі мүмкін, мағынасы әртүрлі формада берілуі мүмкін, бірақ аударма мағынасын толық сақтауы үлкен қағида.

Қазақ халқының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын, құндылықтар жүйесі мен халықтың дүниетанымын таныта білу өте маңызды. Бұл ретте аудармашының еңбегі аса зор. Тұлғаның тамаша әдеби тілі, санасы мен түйсігі, барлық өзгешеліктер мен ұлттық ерекшеліктерді қабылдай білуі, қолда бар түпнұсқашығарманы жеткізу қабілеті шешуші фактор. Көркем аудармашы шеберлігінің маңызды құрамдас бөлігі халқтың мәдениеті мен тілдік ерекшелігін, тұрмысын білу, тілдік сезімге ие болу, ол үшін сол елдің мәдениетінің мазмұны мен көркем бейнелерін жасай білу және бұл ретте түпнұсқаның ұлттық нақыштарын сақтап қалу болып табылады. Тиісінше, көркем мәтінмен жұмыс істеу кезінде аудармашының міндеті келесідей тұжырымдалады: автордың ой - пікірін түсіну, онымен туындыны жасау жолын қайта өту міндетті шарт. Аудармашының мәтінді меңгеруімен қатар автордың өмірбаяны, оның білімі, тәрбиесі, оның тілдік ортасы туралы терең

танып- білу керек. Сонымен, әдеби шығарманы жоғары дәрежеде жеткізуге ықпал ететін факторларды, яғни идеяларды, жанрларды, композициялық құрылымдарды, әдебиеттен әдебиетке берілетін стильдің әр түрлі нұсқаларын атауға уақыт келді. Бұл факторлар кейде "делдалдар" деп аталды. Әдебиет арасындағы байланыстар, әрине, олар тиісті тілдерді білуге деген ниет негізінде өте тиімді түрде іске асады. Бұл өз ретінде түпнұсқа мәтінді меңгеру үшін оңтайлы жағдайларды қамтамасыз етеді. Демек, салыстырмалы әдебиеттанудың маңызды міндеттерінің бірі-шет тілдерінің түрлі елдерге ену үрдісін зерттеу, игеру дәстүрлерін анықтау, олардың таралу аясын нақтылау. Әдеби аударма туралы сөз қозғағанда біз түпнұсқаға аударманың барабарлығы мәселесіне тап боламыз. Бұл поэзияға ерекше қатысты. Ең алдымен, аудармашы шығарманың өзімен қамтылып, автор жасаған оның шығармашылығына қаншалықты жақын және өзінің аудармасымен түпнұсқаның мағынасын, мәтінін, өлеңнің поэтикалық жазбасын бере алатындай шамада түсінуі тиіс және ең бастысы, поэзияны шын поэзияға айналдыратын нәрселерді беруі тиіс.

Тіл мен әдеби үдерісте аудармашы, бір жағынан өзінің жеке талғамын басшылыққа алады және таңдаудың кейбір еркіндігіне ие болады, екінші жағынан - өзекті әдеби және тілдік парадигма шеңберінде әрекет етеді, тек одан "қарама-қарсы ағым" жағына қарай елеусіз ауытқып кетпеуі шарт. Объективті және субъективті, өзінің және басқалардың күрделі өзара қарым-қатынасы

аударманың ғана емес, оның ықпалымен тіл және әдеби процестің, сондай-ақ жалпы мәдениет диалогының мәні. Өзара түсіністікті нығайту мақсатында мемлекеттер мен онда тіршілік ететін халықтар арасында идеялармен, ақпаратпен, шығармашылықпен, тілдерді және басқа да мәдениет компоненттерімен алмасуды білдіретін мәдени дипломатия мен көркем әдебиетте аударма елеулі рөлге ие. Шын мәнінде, көркем әдебиет, белгілі классиктер мен қазіргі заманғы жазушылардың шығармаларына, тұтас ел туралы мәліметке, оның мәдениетіне деген қызығушылық қайдан пайда болады? Әрине, ұлт даралығы себеп. Көркем-әдеби аударма тіл мен мәдениет арасындағы көпірді, сондай-ақ мәдени дипломатияның негізгі элементтерін көздеген әр түрлі елдердің оқырмандары арасындағы делдалдар ғана емес. Барлық кезеңде аудармашылар алдында тарихшылар, ағартушылар, миссионерлер, жазушылар, кейде хатшылар болу игі міндеті тұрды. Бүгінгі таңда көптеген аудармашылар мен саясаттан тыс жаңа ақпараттық кеңістікті құрушылар ретінде құлшынууда.

Сөзсіз, соңғы жылдары мәдениетаралық диалогтағы көркем аударманың рөлі ерекше атап өтіледі. Аударма халықтар арасындағы қарым-қатынас пен тәжірибе алмасу үшін кең мүмкіндіктер туғызуда. Аударманы дамыту нәтижесінде әлемдік әдебиеттің дамуы да кең көлемде жүріп жатыр. Мысал ретінде Батыс әдебиетінде жасалған әдеби жанрлардың Шығыс әдебиетіне кіруін келтіруге болады, ал шығыс әдеби

жанрлары Батыс әдебиетінде лайықты орын алады. Халықтар мәдениетін қалыптастыруда, елдердің рухани, адамгершілік, зияткерлік деңгейін арттыруда аудармада маңызды рөл атқарады. Дәл осы көркем аударма бізге әлем мәдениетінің ең көркем жақтарын игеруге, сондай-ақ жағымсыз жақтарын талдауға мүмкіндік береді. Қазіргі әлем өзара ақпарат алмасуға бағытталған. Әсіресе, елдер өздерінің көркем әдебиет саласындағы жетістіктерін, музыка мен кескіндеме-бұл тұрғыда әмбебап, яғни ұлтаралық өнер болып табылады. Отандық әдебиеттің шет елдік әдебиетпен байланысы аса маңызды. Алайда, көркем аударма қос табиғатқа ие: бір жағынан ол әдебиетаралық коммуникацияның өнімі болып табылады, бірақ сонымен қатар ол көп жағдайда оны белгілейді және анықтайды. Аударма екі негізгі функцияларды орындайды: ақпараттық (делдалдық) және шығармашылық. Көркем мәтінді мәдениет көзі ретінде зерделеу, ұлттық сипатты және белгілі бір халықтың менталитетін білдіру қазіргі заманғы гуманитарлық ғылым өкілдерінің назарын мәдениет бірлігі ретінде аударады. Соңғы уақытта тіл және мәдениет саласындағы зерттеулердің қарқынды дамуымен сипатталады. Мұнда тіл мәдениетті бейнелеудің бір түрі ретінде қарастырылады. Тіл бойынша олар қандай да бір халықтың ұлттық сипаты туралы айтуға тырысады. Әрбір тілдің семантикалық жүйесі оның тасымалдаушыларының объективті шынайылығы мен субъективті әлемінің ерекше концептуализациясын көрсетеді,

осылайша экстралингвистикалық факторлар осы халықтың мәдени феномендері ретінде түсіндіріледі. Көптеген зерттеулер ұлттық сипаттағы ерекшеліктер, мәдениет, тұлға, ойлау тәсілдері, әртүрлі әдебиет, әр түрлі дәуірлер, белгілі бір мәдениеттің даму деңгейлері, оның дәстүрлері мен тілі арасындағы өзара байланысты зерттейді.

Мәдениет көркемдік мәтін кеңістігінде көрінетін нормалар, құндылықтар, идеялар мен білім, салт-дәстүрлер жүйесі арқылы өзінің мазмұнын ашады. Осылайша, тіл ақпаратты беру және қабылдау құралы ретінде жұмыс істейтін таңбалы жүйе ғана емес, ұлттың мәдени коды ретінде де мәдениет бірлігі ретінде мәтін туралы сұрақ туындайды. Бұл қандай да бір мәдениеттегі (тілдегі) мәтіндердің іске асуын зерттеуге мүмкіндік береді. Мүмкін, дәл көркем мәтіннің белгілі бір мәдениетке қатысты ұлттық ерекшелікті бейнелейтін стилінің ең жарқын өкілі болып табылады. Көркем мәтін-бұл мәдениетте бейнелі және метафорлық маңызы бар, сондай-ақ осы мәдениеттің әдеби мұрасы кеңістігіндегі нақты халықтың ұлттық сипатын, менталитеті мен дүниетанымын көрсететін эстетикалық, эмоциялық, жоғары семантикалық, символдық. Әдебиет кеңістігіндегі мәдениет тарихы мынадай түрде көрсетілуі мүмкін: біз көркем мәтінді тілдік және мәдени өзіндік ерекшеліктің неғұрлым жарқын көрінісі, тарихи ақпарат және аталған әлем бейнесі бар мәдениет элементі ретінде қарастырамыз. Өнер туындылары ұлттық сипаты мен ұлттық бірегейлігін көрсете отырып,

кейде олардың қалыптасуына ықпал ете отырып, мәдениет диалогында маңызды рөл атқарады. Бұл рөл ерекше айқын көрінеді-олар басқа тілге аударылған кезде және өнер туындысының мәтіні басқа мәдениетте жұмыс істейді. Тек осындай контекст қана қоғамның белгілі бір тіл мәдениетінің түпнұсқа, рухани және зияткерлік өмірінің бейнесі жасалған дәуірдегі ұлттық тілдің, әдеби және көркемдік көзқарастарының жай-күйін анықтауға мүмкіндік береді. Өнер туындысын қабылдаушы мәдениетте аудару белгілі бір құбылыс, құбылыс (медиялық оқиға) болып табылады(айна ретінде) белгілі бір тарихи немесе уақытша дәуірдегі белгілі бір мәдениеттің, оның тұрмысының, өкілдерінің (адамдардың, тұлғалардың, тарихи тұлғалардың) өмірінің ерекшелігі.

Қорыта келе, мәтіннің Даралану дәрежесі және оған байланысты реципиентке әсер ету функциясы мәтінді аудару тәсілдеріне айқындаушы әсер ететінін айтуға болады, өйткені мәтіндегі және реципиентке әсер ету құралы болып табылатын құрылымдық ақпарат аудармашыға дайын матрица түрінде аударма тілінде ұсынылмайды (стандартты мәтіндер болған жағдайда), бірақ әрбір мәтін үшін жеке беріледі. Осындай жеке тәсіл семантикалық ақпаратқа қажет: өйткені басым функция таныладыәрбір нақты жағдайда аудармашыға мәтіннің прагматикалық бейімделуінің қажетті дәрежесі қандай және семантикалық ақпаратта қандай шығындарға оның аудармада түпнұсқадағы сияқты прагматикалық

әсерді сақтау үшін баруға құқығы бар шешім қабылдау қажет. Жоғарыда келтірілген тұжырымдардың жанама дәлелі ретінде стандартты мәтіннің қолайлы аудармаларының спектрі жоғары дараландыру дәрежесі бар (соңғы жағдайда шексіз жиын туралы айта аламыз) мәтіннің қолайлы аудармаларының спектріне қарағанда едәуір дәрежеде екенін көрсетеді. Аударма туындылары ұлттық әдебиеттің бір бөлігі бола отырып, басқа тіл мәдениетіне еніп, оны байыту мен дамытуға елеулі үлес қосады. Тек аударма арқылы көркем мәтін оған енгізілген ақпаратты басқа мәдениетке ретрансляциялауға айналады. Аударма көркем мәтін мәдениеттер диалогының желісі болып табылады және әр түрлі тіл мәдениеті (халықтар) арасында мәдени және рухани құндылықтар алмасуда үлкен орын алады. Істің мәні бойынша, көркем мәтіндерді аудару бірінші халықаралық бұқаралық коммуникация құралы болды, өйткені әдеби шығармалардың аудармаларын жариялау кейде түпнұсқаның тиражынан едәуір асып түсті. "Аударма-бұл жеке өнер туындыларымен танысу тәсілі емес, мәдениеттер мен халықтардың тарихи қарым-қатынасының құралы" [5]. Аудармалар тарихы, ең алдымен, күрделі мәдениетаралық эстетикалық қатынас, ұлы Мәдениет диалогы ретінде қарастырылады, ол әлемнің әр түрлі ұлттық тілдік бейнелерінің ғана емес, сондай-ақ бірегей туындылардың авторлары мен олардың аудармаларының авторлары жасаған әлемнің көркем үлгілерінің өзара әрекеттестігін көрсетеді [4].

ӘДЕБИЕТ

- [1]. Какичева А.М., Краснова Е.В. СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНАЯ РОЛЬ ПЕРЕВОДА В ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ // Международный журнал экспериментального образования. – 2016;
- [2]. URL: <http://expeducation.ru/ru/article/view?id=9759>
- [3]. Сатыбалдиев Э. Рухани казына. Керкемаудармамәселелер^ - Алматы: Жазушы, 1987.
- [4]. Андреева, К. А., Тимофеева, А. Лингвоцветовая картина мира и диалог культур [Электронный ресурс] / К. А. Андреева,
- [5]. Гачечиладзе Г. Художественный перевод и литературные взаимосвязи. — 2-е изд. — М.: Наука, 1982.
- [6]. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода — М.: Международные отношения, 1980.
- [7]. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. — М.: Искусство, 1970.
- [8]. Гачечиладзе Г. Художественный перевод и литературные взаимосвязи / Г. Гачечиладзе. М.: Советский писатель, 1972.
- [9]. Бахтин, М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. - М., 1979.
- [10]. Translation in the Development of Literatures: Proceedings of the 12th Congress of the International Comparative Literature / under ed. J. Lambert, A. Lefevere. - Bern, 1985
- [11]. Bakhtin M.M. Aesthetics of verbal creativity. М.: Publishing house "Art", 1979.
- [12]. Obolenskaya Yu.L. Literary translation and intercultural communication. М.: Higher school, 2006.
- [13]. Taylor E.B. Primitive Culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, art and custom. New York: Gordon Press, 1974.

LITERARY TRANSLATION AS A MEANS OF INTERNATIONAL RELATIONS

Issayeva A.¹

1st year master's degree student of

Ablai Khan KazUIRandWL

Almaty, Kazakhstan

E-mail: Aigerim.isayeva.1997@mail.ru

Abstract: Literary translation is not only a powerful tool of gaining knowledge but it also a successful way of getting familiar with foreign nation from different perspectives. In this regard, the article deals with the main impact of a literary translation activity in terms of intercultural relations, determines the importance of translating literary works with the aim of making contribution of developing international relations in terms of between different representatives of Nations. The main criteria and methods of literary translation are highlighted, the role of the translator and the formation of a language picture of the world in the translation of works of art are separately studied.

Keywords: translation, language picture of the world, cultural diplomacy, political influence, literary text, mentality, culture, image, interpretation, literary translation, nation, national, intercultural, international.

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПЕРЕВОД КАК СРЕДСТВО МЕЖДУНАРОДНОГО ОТНОШЕНИЯ

А. Б. Иссаева ¹

¹Специальность: Переводческое дело

магистрант I курса

КазУМОиМЯ им. Абылай хана

e-mail: Aigerim.isayeva.1997@mail.ru

Аннотация: Художественно-литературный перевод- это не только способ познания , но и в то же время путь ,который сближает культурным путем представителей разных наций. Соответственно , требования к этому виду перевода весьма иные. В данной статье рассматривается значимость художественно-литературного перевода в расширение культурного кругозора разных представителей нации. Также определяются критерии и методы художественно- литературного перевода, отдельно исследуются роль переводчика и формирование картины мира в переводах художественных произведений.

Ключевые слова: перевод, язык художественных произведений, языковая картина мира, художественный текст, перевод, культурная дипломатия, политическое влияние, художественный текст, менталитет, культура , образ, интерпретация, художественный перевод, нация, национальный, народ, международный.

БАҚ МӘТІНДЕРІН АУДАРУДАҒЫ ЭКВИВАЛЕНТТІЛІККЕ ЖЕТУ МӘСЕЛЕСІ

А. Н. Нұрахмет¹

¹Аударма ісі мамандығының

1-ші курс магистранты

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ

Алматы, Қазақстан

E-mail: adina.nurahmet@mail.ru

Андатпа: Мақалада ағылшын тілінен қазақ тіліне аударылатын бұқаралық ақпарат құралдары мәтіндерінің аударма барысында эквиваленттілікке жету мәселесі қарастырылады. Бұқаралық ақпарат құралдары мәтіндерінаудару – коммуникацияның бірегей түрі. БАҚ тілі әр түрлі ойларға (қоғамдық, саяси және мәдени), аллюзияларға (әдебиетке, тарихқа, киноға және т. б.), дәйексөздерге (жаңалықтар материалдарында, әсіресе авторлық журналистикаға да тән) және қысқартуларға толы. Осы ретте, аударманың басты мақсаты - эквиваленттілікке (барабарлық) қол жеткізу. Зерттеу жұмыстарына сәйкес, мақалада БАҚ мәтіндерінің аудармасы, эквиваленттілік деңгейі мен аударма сапасы туралы мағлұматтар, сондай-ақ аударма мысалдары келтіріледі.

Кілт сөздер: аударма, БАҚ мәтіндері, эквиваленттілік, қысқартулар, акронимдер.

Бүгінгі күні бұқаралық ақпарат құралдары қоғам өміріне, адамдардың сана-сезіміне және ұстанымдарына, сондай-ақ тілдер мен мәдениетке үлкен әсер етіп отырған кезде, ақпарат берудің жеделдігі мен барабарлығына байланысты, бұқаралық ақпарат құралдары мәтіндерін аудару мәселесі өзекті болып отыр. Бұл ретте аудармашылық міндеттер аясында бұқаралық ақпарат құралдары мәтіндері деп осы ұғымды кеңінен түсіндіруде тек газет-журнал мәтіндерін ғана емес (яғни “жазу баспасөзі” деп аталатын өкілдердің шығармалары), сондай - ақ әртүрлі дыбысты материалдар: радио және теле бағдарламалар, сұхбат, түрлі бағдарламалар, ток-шоу, фильмдер және “электрондық баспасөз” деп аталатын ұғымдарды жатқыза аламыз.

Әр түрлі стильдегі және жанрдағы мәтіндерді аудару күрделі іс

болып табылады. Осы істің шешімін кезең – кезеңмен прагматикалық мәтіндерге жататын – ақпараттық және публицистикалық материалды қазақ тіліне аударудан бастаған жөн. Ең алдымен, жазушылық таланты болуы тиіс әдеби аудармашыға қарағанда, әрбір прагматикалық аудармашы тіл факультетінің түлегі болуы тиіс. Оған қоса, ақпараттық және публицистикалық мәтіндер баспа және БАҚ-ы прагматикалық мәтіндердің ең көп тараған түрлері болып табылады. Бұл мақалада ағылшын тіліндегі жаңалық атаулары және жаңалық үзінділерінде кездесетін қысқарған сөздер талданады, сонымен қатар ағылшын жаңалықтарындағы сөздерді пайдалану ерекшеліктері талқыланады.

Аударма мәселесі аясында қандай да бір мәтіннің жанрға қатыстылығын

дұрыс анықтау маңызды практикалық мәнге ие, өйткені жанрлық қатыстылыққа байланысты мәтіннің коммуникативтік бағыты мен оның тілдік және стильдік ерекшеліктері анықталады. БАҚ-ның кез келген мәтінін адекватты аудару (осы ұғымның тар және ең кең мағынасында) мәтіннің нақты және түсінікті ақпараттық мазмұнын ғана емес, сонымен қатар оның коммуникативтік және функционалдық бағыттылығын басқа тіл құралдарымен дұрыс беруді білдіреді. Басқаша айтқанда, БАҚ мәтіндерін аударудың коммуникативтік-функционалдық баламалылығы оның семантикалық баламалығынан кем емес.

Ең алдымен, “эквиваленттілік” терминінің мәнін және аударма қызметі саласында осы терминді қолдануға қатысты кейбір ескертулерді анықтайық.

Қарапайым тілмен айтқанда, эквиваленттілік “тең мағыналылықтың, бірізділіктің” синонимі болып табылады және негізінен нақты ғылымдар саласында қолданылады. Бұл жағдайда эквиваленттілік кез келген қосылған сандарда оң және сол өрнектердің мәндері әрқашан бірдей болады дегенді білдіреді.

Алайда, тек сандық мәнге ие математикалық формулаларға қарағанда, мәтіндер бұл мағынада әлдеқайда ауқымды диапазонға ие. Олар ақпараттық (жаңалықтар, публицистикалық мәтіндер), ғылыми (ғылыми танымал мәтіндер), дидактикалық (білім беру әдебиеті), тәжірибелі-қолданбалы (техникалық мәтіндер, әр түрлі нұсқаулықтар) және

көркемдік (көркем әдебиеттің әр түрлі жанрлары) мәнге ие болуы мүмкін, оған қоса бұл толық тізім де емес.

Тиісінше, аударманың баламалылығы туралы әңгіме қозғау үшін, ең алдымен, мәтінде ненің басты екенін анықтап алу қажет. Өйткені, қарапайым фразалар немесе тіркестерді санамағанда абсолютті баламалы аударманы жасау әр кезде мүмкін емес (“What’s up?”, (“You’re welcome!” және т. б.). Күрделі мәтіндер туралы сөз қозғағанда, аудармашының алдында мәтіннің қай құрамдас бөлігіне ерекше назар аудару қажет және қай бөлігі аударуға келмейтіні туралы мәселе туындайды.

Мақаланың тақырыбына сәйкес, бұқаралық ақпарат құралдары мәтіндерінде публицистикалық жанр қолданылады, түпнұсқа публицистика саласына жатса, аудармашы мәліметтерді беру дәлдігіне және эмоциялық бояуға бағытталуы тиіс; мәтінде қаралатын тақырыпқа байланысты терминологияны жете білу және сөз болып отырған тақырыпты мұқият зерделеу өте маңызды, тек осы жағдайда ғана дұрыс аударма туралы сөз қозғауға болады.

Аударма эквиваленттілігінің нормасы немесе бастапқы тіл және аударма тілінің мазмұнының барлық деңгейлерінің барынша бірдей болуы мағынасын береді. Аударма тілі және түпнұсқа тілі мазмұнының баламалылығы олардың коммуникативтік тең бағалануының негізі ретінде әрекет етеді, оның болжамды болуы осы мәтінді аударма етіп жасайды. Аударма баламалылығының нормасы өзгеріссіз параметр болып табылмайды. Ол

түпнұсқаның және аударма мазмұнының барынша ортақтығына қол жеткізу қажеттілігін білдіреді, бірақ аударманың эквиваленттілігін қамтамасыз ететін басқа нормативтік талаптармен үйлесімді шектерде ғана. Әрбір нақты жағдайда баламалылық түрі түпнұсқа және аударма бірліктерінің арақатынасымен, сондай-ақ аударма актісіне әсер ететін прагматикалық факторларды ескере отырып анықталады.

БАҚ мәтіндерін аударуда негізінен SKOPOS теориясын, функционалдыэквиваленттілік теориясын, мәдени аударма теорияларын атай аламыз.

Эквиваленттілік нормасының бұзылуы абсолютті, ал аударма эквивалентті емес деп танылса, түпнұсқа мазмұнын ең төменгі деңгейде берсе салыстырмалы деп танылады. БАҚ мәтіндерін аудару әр түрлі тілдердегі және мәдениеттегі өзінің мақсаттылығына, уақтылылығына, өзектілігіне және айырмашылықтарына байланысты өзіндік ерекшеліктерге ие.

Эквиваленттілік нормасының бұзылуына жас аудармашылар, студенттер жиі жол беріп жатады: ең бастысы лексикалық құрам мен синтаксистік құрылым деңгейінде баламалылықты қамтамасыз етуге ұмтылу, түсінудің әркелкі болуына әкеледі. Бұл ретте коммуникацияның мақсаты мен жағдайды сипаттау тәсілінің деңгейлеріндегі баламалылыққа қол жеткізілмеуі мүмкін.

Мәселен, “One in 10 respondents gave their opinion” сөйлеміндегі “one in 10” тіркесі «он адамның бірі» деп аударылса, сауалнамаға қатысқан он

адамның бірі ғана келісімін берді деген ойға келуіміз мүмкін. Дегенмен, іс жүзінде “one in 10” тіркесі «сұралғандардың ішіндегі әр он адам» деп аударылуы шарт. Яғни, аударма барысында тек сөздікке ғана емес, оған қоса контекстке де көңіл бөлінуі керек. Біздің ойымызша, аударманың келесі нұсқасы дұрыс деп есептеледі: “Сауалнамаға қатысқан әр он адам өз келісімін берді.”

Соңғы жылдары ағылшын тілді ақпараттық хабарламалардың стилі стандартталмаған және экспрессивті тіркестердің аз кездесетінін ескеру қажет. Қазіргі ақпараттық мәтінге жаңа мағыналы сөздердің пайда болуы мен көп мағыналы сөздердің дамуы тән, оған қоса ағылшын тілді мәтіндерде көп мағыналы сөздер басым болса, ал қазақ тілінде кірме сөздердің саны көп.

Ағылшын және қазақ тілді БАҚ мәтін тақырыптарының атаулары әртүрлі. БАҚ мәтіндеріне жататын жаңалықтар легі әдетте тақырыптан және негізгі мәтіннен тұрады. Тақырып қысқаша түйіндеме мен аңдатпадан тұрады. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі және мәдениетіндегі айырмашылықтарға байланысты атаулар да әртүрлі болады. Мысалы, CNN – АҚШ-ғы ең үздік жаңалықтар сайтының бірі болып табылады. Олар өздерінің әр шығарылымдарында, не болмаса ғаламтор парақшаларында жариялайтын мақала атауларында, әрдайым “Be the first to know” атты лозунгті қолданады. Ал, қазақ тілді жаңалықтардың хабарлау тәртібі қатаң, яғни жаңалықтар атауына еркіндік берілмейді. Мысалы, “Соңғы сағаттағы онлайн жаңалықтар”

(ҚазАқпарат), “Қазақстан және әлемдегі соңғы жаңалықтар” (Хабар 24), “Өзекті жаңалықтар” (Nur.kz). Ең бірінші мысалға қайтып оралсақ, “Be the first to know” сөйлемін қазақ тіліне түпнұсқа мағынасын өзгертпей “алғашқы болып біл” деп калька әдісін қолданып аударсақ болады.

7kun.kz жаңалықтар сайты 2019 жылдың 27 желтоқсанында Алматы облысында ұшақ апатын “Алматы облысында ұшақ апаты болды. Қаза тапқандар бар” деп хабарлады. Ал “BBC News” сол күні “Kazakhstan plane crash” атты мақаласын жарыққа шығарды. Тағы да бір мысал- 2020 жылдың 28 сәуірінде американдық БАҚ-да: “Coronavirus: 1 million cases in US” атты жаңалықтар легі шықты. Елімізде бұл жаңалықты “АҚШ-та коронавирус жұқтырған адамдар саны 1 миллионнан асты” деп аударды, ағылшын және қазақ тілді жаңалықтар тақырыбын салыстырғанда ағылшын атауы қысқа, “акцентуацияны” қолданады, яғни назар аудару арқылы оқырмандарды тарту үшін жаңалықтардан ең маңызды фактілерді атап, шығарады. Ал, қазақ тілді жаңалық немесе мақала атауларында, керісінше “тотализм” (totalism) қолданылады, яғни жаңалықтар атауында мазмұн толықтай ашып көрсетіледі. Оқырмандарды тарту үшін редакторлар жаңалықтардың тақырыптарын тартымды етуге тырысады. Мұндай құрылыстар жаңалықтарды ағылшын тілінен аударғанда қиындық туғызады. Жаңалық аудармашыларынан күтілетін мінсіз аударма мәтініне қол жеткізу үшін түпнұсқаның мәні мен стилі нақты беруге тура келеді.

Ағылшын тіліндегі журналистік аударма-бұл тек қана аударма зерттеушілерінің зерттеу тақырыбы емес, сонымен қатар журналистердің назарын аударатын нысандардың бірі.

Ағылшын бұқаралық ақпарат мәтіндерінде қазақ тіліне қарағанда кездесетін тағы бір ерекшелік - қысқартулар немесе аббревиатуралардың көптігі. Аббревиатуралар – қазіргі ағылшын тіліндегі сөзжасамның негізгі әдісі. Олар ақпаратты тез, әрі оңай пайдаланудың құралы. Осы сөзжасам әдісімен жасалған жаңа сөздер, әсіресе жаңалықтар, газеттер мен журналдардың стилінде үлкен қолданысқа ие. Қысқартулардың негізгі үш түрі бар: бастапқы толық сөзді өңдеу және жаңа сөзді қалыптастыру үшін кейбір әріптерді қысқарту. Бұл сөздер қысқарған сөздер деп аталады (clipped word). Мысалы, telephone-phone, helicopter - copter сияқты кейбір қысқарған сөздерге “front clipping” әдісі қолданылған, яғни сөздің алдыңғы бөлігі қысқарды. Сонымен қатар, advertisement, pro-professional, fridge-refrigerator және т. б. кейбір қысқарған сөздерге “back clipping”, яғни сөздерді қысқарту мақсатында шылауларды түсіріп тастаған. Мысалы, “The Expo is devoted to promoting technological interaction between nations” сөйлемінде expo-exposition қысқарған сөзі берілген.

Қысқартулардың келесі түрі – сөздердің алғашқы әріптерін бір сөзге біріктіру, бұл акроним деп аталады, мысалы, IOC - International Olympic Committee (Халықаралық Олимпиада комитеті), NATO - North Atlantic Treaty Organization (Солтүстік

атлантикалық келісім ұйымы), SALT - Strategic Arms Limitation Talks (Стратегиялық қару-жарақты шектеу туралы келіссөз). Аббревиатуралар мен акронимдардан бөлек, жартылай қысқарған сөздер (semi-abbreviation) де бар, яғни екі компонентті сөздің бірінші компонентінің немесе үш компонентті сөздің алғашқы екі компонентінің аббревиатуралары ғана қысқарып, ал соңғы компонент өзгеріссіз қалады. Мәселен, N-bomb-nuclear bomb (ядролық бомба), D Notice - Defence Notice (Defense notice дегеніміз БАҚ-дың кейбір ұлттық құпия құжаттарды жариялауға құқығы жоқ). Қазақ тілді БАҚ мәтіндерінде де жиі “Америка Құрама Штаттары” орнына “АҚШ” сияқты қысқартураларды пайдаланады. Бұл қолдан жасалған лексика бірліктері жаңалық мәтінін хабарлап жатқан мемлекет туралы ғана емес, сондай-ақ мәтіннің мазмұнын да түсіндіреді.

Қорытындылай келе, оқырманның санасында аударма тіліндегі аударма реакциясы мен бастапқы тілдегі дереккөздің психологиялық реакциясы арасындағы баламалықты немесе ұқсастықты белгілеу үшін, біз ағылшын және қазақ тілдерінде лексика және мәдениет тұрғысынан терең зерттеу жұмыстарын жүргізуіміз керек.

Аударма барысының ең маңызды аспектілерінің бірі аударма тілінде тиісті баламаларды іздеу болып табылады; осылайша, аударма баламалылығы (эквиваленттілік) да аударматанудың маңызды саласы болып табылады. Аударма үдерісінің нәтижелері (аударма сапасы) түпнұсқаға аударманың мағыналық

жақындығы дәрежесімен, түпнұсқа және аударма мәтіндерінің стилистикалық дәлдігімен, аударма нұсқасын таңдауға әсер ететін прагматикалық факторлармен негізделеді. Аударманың осы аспектілерінің барлығы тікелей нормативтік сипатқа ие, аудармашының стратегиясын және оның еңбегін бағалау критерийлерін айқындайды.

ӘДЕБИЕТ

- [1]. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода. М., 1999.
- [2]. Перевод текстов СМИ с английского на и немецкого языков на русский. Мордов. гос. ун-т. – Саранск, 2015. – 154 КБ.
- [3]. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. М. 1996.
- [4]. Шмаков С. Я. Перевод газеты: адекватность на уровне структуры текста.
- [5]. Eugene A. Nida. Contexts in Translating. JohnBenjaminsPublishing, 2002: 127.
- [6]. Иванов А. О. Английская безэквивалентная лексика и ее перевод на русский язык. – С-Пб, 2005г. 95 с.
- [7]. Тұрсын Қ. (кұраст.) Mass media және телекоммуникация терминдерінің қазақша-орысша-ағылшынша анықтамалық сөздігі. Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2015. — 631 бет. — Қазақша, орысша, ағылшынша. — ISBN 9786017472429.
- [8]. Электронное учебно-методическое пособие / А. Н. Злобин, А. В. Пузаков.

THE PROBLEM OF EQUIVALENCE IN TRANSLATION OF MEDIA TEXTS

Nurakhmet A. ¹

1st year master's degree student of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
E-mail: adina.nurahmet@mail.ru

Abstract: This article concerned with the the issue of achieving equivalence of media texts translated from English to Kazakh. Translation of texts of mass media is one of the unique types of communication. The language of mass media is full of various thoughts (social, political and cultural), allusions (literature, history, cinema, etc.), quotes (in news materials, especially for author's journalism) and abbreviations. The main goal of translation is to achieve equivalence (adequacy). The article provides information about translations of media texts, the level and quality of equivalence, as well as examples of translation.

Keywords: translation, Media texts, equivalence; abbreviations.

ПРОБЛЕМЫ ДОСТИЖЕНИЯ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДА ТЕКСТОВ СМИ

А. Н. Нурахмет ¹

¹Специальность: Переводческое дело
магистрант I курса
КазУМОиМЯ им. Абылай хана
e-mail: adina.nurahmet@mail.ru

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме достижения эквивалентности при переводе текстов СМИ с английского языка на казахский язык. Перевод текстов средств массовой информации является одним из уникальных видов коммуникации. Язык СМИ полон разнообразных взглядов (общественных, политических и культурных), аллюзий (литературы, истории, кино и т.д.), цитат (в новостных материалах, особенно для авторской журналистики) и сокращений. При этом главной целью перевода является достижение эквивалентности (адекватности). В статье приводятся сведения о переводах медиа текстов, уровне, качестве эквивалентности, а также примеры перевода.

Ключевые слова: перевод, тексты СМИ, эквивалентность, сокращения, акронимы.

АУДАРМА ІСІНДЕГІ ЛИНГВО-МӘДЕНИ АСПЕКТІЛЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А. С. Райымжанова¹

¹Аударма ісі мамандығының

1-ші курс магистранты

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

Алматы, Қазақстан

E-mail: aidaigul.16@gmail.com

Андатпа: Бұл мақалада аудару ісі мәдениеттанымдық бағыт тұрғысынан қарастырылады. Аудару үдерісінде мәнерлілік, көркемдік құралдары және интонацияны қамтитын халықтың ұлттық-мәдени ерекшелігі мен авторлық стиль барынша жоғары дәрежеде берілуі тиіс. Авторлық стильден басқа, белгілі бір халық әлемінің бейнесінің ерекшеліктерін қамтитын троптарға, фразелогизмдерге, қарапайым сөздер мен диалектерге де ерекше көңіл бөлінуі керек. Аудармашы баламасыз лексика мәселесіне тап болады, сондықтан оқырман жат мәдениетті сайма-сай қабылдай алуы үшін аудармашы оның мәнін жоғалтпай, хабарлау тәсілін дұрыс анықтауы маңызды. Бұл үшін лингвист әуелгі мәдениеттің сипаты, ұлт тарихы, әдет-ғұрпы, тұрмыс-салты жайлы айқын түсінікке ие болуы қажет.

Кілт сөздер: лингво-мәдени, аударма, мәдениет, ұлттық ерекшелік, мәдени таңбалаушылық

Г.О. Винокур әрбір тілтанушы нақты бір мәдениеттің тілін зерттей отырып, сол мәдениеттің зерттеушісіне айналады деген. Тіл, мәдениет және этнос мәселелері жаңалық емес. XIX ғасырдың басында-ақ бұны неміс ғалымдары – ағайынды Гриммдер шешпек болған, кейін осы ғасырдың 60-70 жылдары бұл идеялар жалғасын Ресейде – Ф.И. Буслаева, А.А. Потебни, А.Н. Афанасьеваның еңбектерінде тапқан. Дүниежүзі бойынша В. Гумбольдтың ойлары кең тараған. Оған сәйкес, тіл – «халық рухы», халықтың өзіндік ерекшелігі. Мәдениет бірінші кезекте тілде. Ол мәдениеттің бүркеусіз шынайлығы және адамды мәдениетке апарар жол. Тіл – мәдениеттің әлемге деген тұрақты көзқарасы.

Гуманитарлық ғылымдарда «тіл билігі» (Сепир-Уорф гипотезасы)

жайлы жиі айтылады, алайда бұл клише ғылымда әр түрлі түсіндіріледі: М.М. Бахтин оны бөтен сөздің «тұсауы» деп ұғынса, Л.С. Выготский даралық мәннің мағынамен ара қатынасы деген. XX ғасырдың басында құрылған «Wörter und Sachen» («Сөздер және заттар») австриялық мектебі бірінші кезекте лексика мен этимология саласында және жалпы тілтану ілімінде мәдениеттанымдық тәсілдеменің маңыздылығын айқындап, «тіл және мәдениет» мәселесін оның құраушы элементтері – тіл мен мәдениеттің «кірпіштерін» зерттеу жолына бағыттады.

К. Леви-Строс тіл бір мезгілде мәдениеттің өнімі, оның маңызды бөлігі және мәдениеттің өмір сүруінің шарты деген. Оған қоса, тіл – мәдениеттің өмір сүруінің ерекше

жолы, мәдени кодтардың қалыптасуының факторы. В.И. Вернадский өзінің тұжырымдамасында адамзат мәдениетінің энергиясы деп атаған биохимиялық энергияның жаңа формасының қалыптасуында тілдің төтенше маңызды екенін айтқан. Мәдениет тіл тұлғасының мәнін қалыптастырып, ұйымдастырады, тілдік категориялар мен тұжырымдар құрады. Мәдениетті тіл арқылы тану идеясы жаңа емес, ол жайлы А. Брюкнер, В.В. Иванов, Н.И. Толстой және т.б. жазған. Мәселенің шешілуіне қомақты үлес қосқан поляк антропологы Ежи Бартминьский болды. Аталған ғалымдардың еңбектерінде мәдениет лингвистика ғылымымен шектес жатқан ілім ретінде ғана емес, адам, тіл және мәтін құпияларын терең талдау арқылы ұғынуға болатын феномен ретінде қарастырылады. Осылайша, ғалымдардың жеткен жетістіктері нәтижесінде ХХ ғасырдың соңында тіл мәдениетпен байланысты ғана емес: ол мәдениеттен туады, оны білдіреді деген постулат қабылданды. Тіл бір мезетте мәдениеттің жаратушы, дамытушы, сақтаушы құралы және оның бір бөлігі, себебі тіл арқылы материалдық және рухани мәдениеттің шынайы және объективті өмір сүруші туындылары пайда болады. Осы идея негізінде жаңа ілім – лингвомәдениеттану туындайды [1, 26 б.].

Заманауи мәдениаралық өзара қарым-қатынас жағдайы мен ақпараттық-коммуникативтік инфрақұрылымның даму нәтижесінде аударма ісі жаңа әлеуметтік шамаға ие болды. Қазіргі заманғы аударма ісінің

антропоэзектік парадигма аясында дамуы мәтін зерттеуді мәдениаралық тілдесу жағдайында орын алып жатқан коммуникация бірліктері деп қарастырады. Мәдениаралық қатынас үдерісінде тіл феноменінің ұлттық-мәдени таңбалаушылығы айқын бола түседі.

Тіл ұлт менталдылығының бейнесі ретінде ұлттық-мәдени кодқа ие. Тіл мен мәдениет арасындағы байланыс лексикалық деңгейде, атап айтқанда, әлем көрінісінің ұлттық-мәдени өзгешеліктері белгіленген мәдени-таңбаланған лексика деңгейінде айқынбейнеленген. Әр түрлі мәдениет адамдары әлемді өз бетінше сезініп, қабылдайды, осылайша олар әлем жайлы өз түсінігі мен бейнесін қалыптастырады. Біз өзге адамның мәдениетін өз мәдениетіміздің призмасы арқылы қабылдаймыз, бұл түсініспеушілікке әкеліп соғуы мүмкін, ал кейдетіптіжат өмір реалиясынжөкқа шығаруға әкеледі. Сондықтан аударма кезінде лингво-мәдени аспектілерге мән беру нәтижесінде барабарлық пен баламалыққа қол жеткізуге мүмкіндік туғызып, әр түрлі ұлт өкілдері арасында өзара түсінушілік тудырады.

Халық ерекшелігі мен оның мәдени өзгешелігі, күмәнсіз, тілде көрініс табады. Сәйкесінше тіл – бұл, бірінші кезекте, ұлт мәдениетінің бейнесі, ол өзінде ұлттық-мәдени кодты қамтиды, ал сөз – білім тасымалдаушысы, мәдениетті кейіптеуші, семантикалық жүктеме жеткізушісі. Тілді меңгере отырып, адам бір мезетте жаңа ұлттық мәдениетке енеді, үйреніп отырған тілмен сақталып келген орасан зор рухани байлыққа кеңеледі. Осылайша,

тіл үйрену үдерісі мәдениет меңгеру үдерісімен ажырамас түрде байланысты, яғни адам мәдениетті тіл секілді ақпараттық ортадан алады. Аударма – бірінші кезекте, бір тіл мен мәдениетте пайда болған мазмұн мен мәнді өзге тіл мен мәдениет арқылы жеткізу, мұндай жеткізу көптеген салдарға тәуелді: лингвистикалық деңгейде – түпнұсқа мен аударма тілдері құрылымдарының жақындығы мен бөтендігіне; шынайлық деңгейінде – түпнұсқа тілінде сипатталынатын заттар мен құбылыстардың аударма тілінің мәдениетінде бар не жоқ болуына байланысты. Осыған сәйкес, аударма үдерісінде берілуге тиіс ақпарат пен аударылған ақпарат сәйкес келе бермейді. Дұрысы мәтінді толық түсіну және оны сайма-сай аудару үшін аудармашыға ана тілі мен аударатын тілді жоғары деңгейде меңгеруімен қатар, мемлекет тарихы мен мәдениеті жайлы білімге ие болу қажет. Аудармашы екі халықты, авторлық стиль мен тәсілдердің егжей-тегжейін, сөздердің шығу тегі мен сөзжасамды, тарихи аллюзияларды жетік білуі тиіс [2, 394б.]. Аялық білімге ие болу аудармашы үшін әр түрлі тақырыптағы мәтіндерді түсінуде маңызды рөл ойнайды. Жоғарыда аталып өткендей, сөз – коммуникация процессінде берілетін өзекті ақпаратты жеткізуші ғана емес, сонымен қатар нақты бір халықтың әлеуметтік-тарихи, зияткерлік, бағалауыш ақпараттың «сақтаушысы». Мұндай ақпарат сөздің мәндік құрылымының ұлттық-мәдени құраушысы болып табылады. Осылайша, мәтін аудармасы жайлы

тіл деңгейінде, мән деңгейінде айтуға болады. Егер аударма үшін тіл деңгейінде аударма сөздігіне жүгіну жеткілікті болса, идея деңгейінде бұл анық жеткіліксіз. Аудармашыға тілдің сол немесе басқа «мәдени-тарихи» компонентін дәл жеткізу үшін әр түрлі көздерге жүгінуге тура келеді. Аударма жетістігі көп жағдайда аудармашының филологиялық және аялық білімдерінің толықтығымен анықталады. Аялық білім – тіл тасымалдаушысында болатын мәдени, материалды-тарихи, географиялық және прагматикалық сипаттағы мәліметтердің жиынтығы. Аялық білім іс жүзінде сарқылмайтын, оның түрлері өлшеусіз және онсыз тілдік қатынас мүмкін емес. Аялық білім түсінігінен басқа, аялық ақпарат түсінігін бөліп қарау қажеттігі бар. Аялық ақпарат – нақты бір ұлттық қауымның тілінде көрініс тапқан, сол ұлттың басым бөлігі меңгерген, тек соларға ғана тән әлеуметтік-мәдени ерекшеліктер. Мәтін құрастыру барысында автор белгілі бір аялық ақпарат тасушысы ретінде оған біраз әлеуметтік-мәдени мәлімет құяды. Дұрыс түсіну мен аудару үшін аудармашы ақпаратты толық мөлшерде аңғару қажет. Осылайша, аударма тікелей аудармашының аялық біліміне тәуелді. Жоғарыда аталып өткендей, тілде оның мәдениетпен байланысын білдіретін ерекше бірліктер болуы мүмкін [3, 8б.].

Қазақтың тұңғыш педагог жазушысы Ы. Алтынсарин мен ұлы Абай ақынымыз – аударма ісінің ізін салушылардың мұрасын ХХ ғасырдың басында Алаш зиялылары – А. Байтұрсынов, М. Дулатов, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, М. Әуезов,

С. Сәдуақасовтар жалғастырды. Олар аудармашылықпен айналысып ғана қоймай, бұл істегі кемшіліктер мен жетістіктерді саралайтын, осы сала бойынша ғылыми мақалалар мен сын-пікірлер, ұсыныстар жазып, бұл ілімді әрі қарай дамытуға орасан зор үлес қосты. 1950-1980 жылдары С. Талжанов, Ә. Сатыбалдиев, Г. Бельгер, М. Құрманов, Ж. Ысмағұлов, Н. Шәкеев секілді көркем аударманы кәсіби биікке көтерген аудармашы мамандар легі қалыптасты. Осы уақыт ішінде әлемдік классиканың үздіктері түгелдей дерлік қазақ тіліне тәржімаланды. Қазақ тіліндегі ұлттық аударма ғылымы жаңа деңгейге шығып, көркем аударма қауымдастықтары жұмыс жасай бастады.

Аударма ісі қазақ әдеби тілінің лексикалық қорының, грамматикалық құрылымының, функционалдық жүйесінің дамып-қалыптасуына, байып-толығыуына, өзгеруіне зор ықпал етеді. Бұрын қазақ тіліне негізінен орыс тіліндегі әдебиеттер аударылатын болса, енді ағылшын және басқа да шет тілдерінен аударылатын туындылар саны күннен-күнге артып келеді. Сол себепті, аударма ісін лингво-мәдени аспектісі тұрғысынан зерттеудің маңызы, қажеттілігі арта түседі. Ұлттық әдебиетіміздің көрнекті тұлғалары, тіл мамандары – Ғ.Мүсірепов пен І. Кеңесбаев бірігіп жазған еңбектерінде аударма жайлы былай деген: «Тіл мәдениеті саласынан ең қиын да күрделі мәселеге нені жатқызуға болар еді?» деп сұрақ қойса: «Ол – аударма, одан қиын мәселе жоқ» дер едік»[4, 186.].

Кез келген туындыны белгілі бір

мәдениеттің өкілі, сол мәдениет көрініс тапқан белгілі бір ұлт тілінде жазады. Сондықтан шығармада сол туынды жазылған тіл иесінің де, сол мәдениеттен сусындаған көркем мәтін түзуші ақын-жазушының да ұлттық-мәдени таным-түсінігі мәтін мазмұнынан да, стилі мен сөз қолданысынан да менмұнадалап тұрады. Сол мәдениетті бір елден екінші елге, бір тілден екінші тілге жеткізуші тәржімешілер түпнұсқаны да сақтауға, өзі аударып отырған тіл иесінің мәдениеті мен ұлттық танымын да ескеруге барын салады. Таразының екі басын тең ұстау – нағыз біліктілік пен кәсіби шеберлікті қажет ететін іс. Аударма ісінде мұндай шеберлік шыңына мықтының мықтысы ғана шыға алады. Бір ұлттың тұрмыс-тіршілігіне тән, мәдениетіне сіңісті нәрсенің бәрі өзге ұлтта да дәл сол қалпында қайталана бермейтіндігін, олардың тілдерінде де елеулі өзгешіліктер, ұғымдық айырмашылықтар болатындығын жоғары да атап өткен болатыңбыз. Аударма кезінде осы өзгешеліктерді ескеру өте маңызды. Түпнұсқа шығарма жазылған тіл мен аударылып отырған тіл типологиялық тұрғыдан бір топқа жатпайтын жағдайда лингво-мәденитанымдық бірліктерді аудару өзіндік қиындықтар тудырады. Мұны қазіргі аударма ісінде толық шешімін таппаған мәселенің бірі деуге болады. Кейде бір халықта бар ұғым, зат екінші ұлтта болмауы әбден мүмкін. Ондай жағдайда аударылып отырған тілден ол ұғымға ат қою, жаңа сөз жасау немесе сол ұғым атауын тілге қабылдау қажеттілігі туындайды. Жаңа атаулардың жасалуына және кірме сөздердің қабылдануына түрткі

болатын да осындай себептер[4, 172б.].

Ұлы жазушы Джек Лондонның көптеген шығармаларын алғаш рет қазақ тіліне тәржімалаған Ж. Аймауытов хас шеберлік танытқан. Ол америка жазушысының ойын қазақ оқырмандарына барынша түсінікті әрі түпнұсқалығын жоғалтып алмай жеткізуге аса көңіл бөліп, айтылған ойларға қазақ тілінде сайма-сай аналог табуға тырысқан. Яғни, аудармашылық трансформация барысында лексикалық-грамматикалық трансформациятәсілдерін қолданып, қазақи ұғымға бейімдеген. Лондонның «Теңсіз, телегей аттаныс» туындысынан алынған «Китай был колоссом среди наций, и его голос вскоре стал уверенно и громко раздаваться во всех странах» деген жолдарын Аймауытов «Қытайдың даусы ұлт топтарында үйірге түскен сақа айғырдың даусындай саңғырлады» деп аударған. Ол осы сөйлемнің «его голос вскоре стал уверенно и громко раздаваться» деген бөлігін «оның даусы сенімді де қатты шыға бастады» демей, оның орнына «үйірге түскен сақа айғырдың даусындай саңғырлады» деген тек қазаққа ғана тән бейнелі тіркестерді қолданған. Бір қарағанда түпнұсқадан елеулі ауытқу бар секілді көрінгенімен, орыс тіліндегі аудармада айтылған ой қазақ оқырманына анағұрлым әсерлі, көркем шығармаға тән образдылықпен жетіп отыр.

«Күштілердің күші» шығармасында «Непонятная это штука – деньги! Точно те песни, что пел Гнида. Чем больше их, тем

казалось, лучше, а выходило наоборот. Мы долго не могли взять в толк, в чем тут дело» сөйлемін Аймауытов оқырманға былай жеткізген: «Ақша деген бір пәле болды. Шіркейдің жыры қандай құбылса, ақша да сондай құбылды. Сырттан қараған кісіге ол бейбіт, қой үстіне бозторғай жұмыртқалап тұрған тәрізді, ішінара келсек, бәрінің күні қараң, не сиқыры барын ұқпадық». «Олар (ақша) көп болған сайын жақсы бола ма десек, керісінше шығады» деген тікелей аударма мәтінің шынайы мақсатын көркемдік бейнеліліктен айырады, қарабайыр сипат береді. Қазақ халқы үшін «қой үстінде бозторғай жұмыртқалаған заман» қашанда аста-төк, молшылық, мамыржай бейбіт уақытты білдірген. Ал «күні қараң» сөз тіркесі оған қарама-қарсы мағынада қолданылады. Сондықтан Ж. Аймауытовтың қазақ оқырманның санасы мен түсінігіне жақын баламаны қолдануы оның хас шеберлігінің дәлелі мен көрінісі.

Жүсіпбек Аймауытов аударма ісі жайлы алғаш рет «Аударма туралы» мақаласында сөз еткен. Ол «Орыс, Еуропа тілдеріндегі көркем, әдеби сөздерді аударудағы мақсұт – жалаң, қарапайым адамға ұғымды ету емес, мәдениетті жұрттың үлгісімен, сөз кестесімен, олардың салыстыру пернесімен таныстырып, оқушыны тереңге айдап, қиялын байыту, сезімін ұстарту болу керек. Оқушының ығайына көне берген ақын, сүгіретші жақсы емес, оқушыны өз ығайына, өзі жеткен тұрғыға сүйрей білген сүгіретші жақсы. Атқосшы болудан көшбасшы болу жақсы. Олай болса аудармадағы мақсұт: қазақты жат елмен, жана пернемен, жат жұрттың

жан дүниесімен таныстыру болуға тиіс. Сондықтан кейде аударма дәлдіктен қашып, үнемі шайнап беруге дағдыланбау керек» деп жазған.

«Аударматану: лингвистикалық және лингво-мәдени мәселелер» атты еңбегінде отандық филолог А. Алдашева орыс тілінен қазақ тіліне аударылған көркем және публицистикалық мәтіндерге салыстырмалы лингво-мәдени талдау жасаған. Автор тіл мен мәдениеттің өзара байланысына тоқтап, жаңа қоғамдық қатынастардың құндылығы – төл мәдениет пен төл тіл ұлттық ерекшелікті білдіретін басты көрсеткіштер деп тұжырымдайды [5, 122 б.]

Түпнұсқа тілінен аударма тіліне өтуді жүзеге асыру барысында болатын түрлендірулерге аударманың сапасы тікелей тәуелді. Тіл аралық трансформациялар аударма ісінде сөздікте сәйкестігі жоқ немесе берілген контекст аясында қолданыла алмайтын жағдайларда әр түрлі мәтіндерді аударуда аудармашымен пайдаланылатын аударма әдістері ретінде қарастырылады. Түрлендіру операциясының туындылары болып саналатын тіл бірліктеріне қарай аудармашылық трансформацияларды лексикалық, грамматикалық және лексико-грамматикалық деп бөлуге болады.

Аударма үдерісінде анағұрлым жиі қолданылатын лексикалық өзгерістерге: аудармашылық транскрипция мен транслитерация; калька тәсілі және лексико-семантикалық алмастырулар: конкретизация (нақтылау), генерализация (жалпылау), модуляция

және т.б. жатады.

Грамматикалық өзгерістерге (морфологиялық, синтактистік): сөзбе-сөз аударма; сөйлемді мүшелеу; сөйлемді біріктіру; грамматикалық алмастыру және т.б. енеді.

Лексико-грамматикалық өзгерістер болып: антонимдік аударма; адекватты алмастыру; метафоризация / деметофоризация; экспликация – сипаттамалық аударма / импликация; компенсация және т.б. саналады.

Транскрипция және транслитерация тәсілдері арқылы сөздер тілдің артикуляциялық ережелеріне сәйкес түпнұсқа тілдің фонетикалық жазу құралдарының көмегімен басқа тілге сол күйінде енеді. Транскрипция арқылы сөздің фонетикалық дыбысталуы беріледі, яғни аударманың жеткізілуі максималды түрде түпнұсқаға сәйкес келуін білдіреді. Ал транслитерация арқылы графикалық формасы (әріптер құрамы) сипатталады. Мысалы, New York – Нью-Йорк, «Жаңа» Йорк емес, Saint Louis –Сент-Луис, «Әулие» Луис емес.

Сипаттамалық аударма (экспликация) – бұл лексико-грамматикалық трансформация, мұнда шет тілінің лексикалық бірлігі оны суреттейтін сөз тіркесімен алмастырылады. Аударма тілінде толық түсіндірмесі немесе анықтамасы беріледі. Сипаттама тәсілі арқылы баламасыз лексиканың мағынасын жеткізуге болады. Мысалы, «brain drain» тіркесінің сөзбе-сөз аудармасы «мидың ағуы», ал мағынасы мемлекеттің зерделі, дарынды және оқыған азаматтарының өзге елге жаппай көшуін (ағылуын)

білдіреді. Бұл термин 1963 жылы «Evening Standard» басылымында алғаш рет қолданылған.

Кең тараған аударма әдістерінің бірі – адекватты алмастыру. Ол көбіне идиомалар мен дәстүрлі метафораларды аудару қажет болғанда қолданылады. Бұл тәсілдің мәнісі түпнұсқа тілдегі пікірді толықтай не жартылай аударма тіліндегі дәл сондай мәндік және эмоционалдық функциясы бар өзге пікірмен алмастыру.

Ағылшын тіліндегі ғылыми мәтіндерге, әсіресе американдық ағылшын тіліне тән қасиеттердің бірі – метафоралық. Метафоралық түпнұсқа тіл өкілінің ұлттық менталдылығының көрінісі, оның этнопсихологиялық сипаттамаларының белгісі болып табылады. Сондықтан аударма кезінде метафорадан ақиқатты білдіретін лексема семантикасын аңғару қиындық тудырады. Қазіргі таңда метафора тек ақпараттық контексте ғана емес, сонымен қатар түпнұсқа тілдің лингво-мәдени контекстінде қарастырылуы қажет. «Тіл өзінің мағыналар мен ассоциациялар жүйесі арқылы әлемнің концептуалды моделін ұлттық-мәдени түстерге бояйды» деп тұжырымдайды В. Телия [6].

Қазіргі таңда тілде аса кең таралмағандықтан аудару үдерісінде қиындық тудыратын алуан түрлі сөздің бейнелі құралдары кездеседі. Оларды аударумен байланысты мәселелерді шешу үшін олардың шығу тарихына жүгінген абзал. Өкінішке орай, кейбір сөздің бейнелі құралдарының аудармасын табу оңайға соқпайды, ал шығу тарихын табу мүлдем қиын. Дегенмен сөздің

шығу төркінін іздеу жолында оған оңтайлы аударма нұсқасын табумен қатар, аудармашының лингво-мәдени білімін кеңейтеді. Оған қоса, бұл мәліметтерді жүйелеу мақсаты негізінде арнайы сөздіктер жасау болашақ аудармашылардың еңбегін біршама жеңілдетеді.

Осылайша, біз аударма ісінің кейбір теориялары мен әдістемелерін лингво-мәдени танымдық тұрғыдан қарастырдық. Жалпы аударма ісі – бұл аудармашының борышы – халықаралық коммуникациядағы делдалдыққа қатысты кәсіпқойлық пен адалдық танытуды білдіреді. Аударма барлық жағдайда лингво-мәдени коммуникацияны құрайды, сондықтан өзара тілдік түсінушілікті қалыптастырады. Аударма ісіндетек түпнұсқа тілдің лексико-семантикалық және лингво-мәдени тереңдігіне үңілуді ғана емес, сонымен қатар аударманың қай жанрда, қай салада екеніне мән берудің аса маңызды екенін көрсетеді.

ӘДЕБИЕТ

- [1]. Маслова В. А. М 31 Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208б.
- [2]. Набоков В.В. Искусство перевода // Набоков В.В. Лекции по русской литературе. М.: Независимая газета, 1996. 389-397б.
- [3]. Гюббенет И.В. К проблеме понимания литературно-художественного текста (на английском материале). М.: Изд-во Моск.ун-та, 1981. 112б.
- [4]. Құрманбайұлы Ш. Көркем аудармадағы жаңа атаулар: жасалуы мен қолданысы – Астана: Фолиант, 2017. – 560б.
- [5]. Алдашева А. Аударматану: лингвистикалық және лингво-мәдени мәселелер – Алматы: Арыс, 1998. – 215б.
- [6]. Стежко Ю.Г. Лингвокультурный и социокультурный аспекты проблемы перевода терминов – Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. – 2013 - №7(54) – 496-501б.

PECULIARITIES OF THE LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS OF TRANSLATION

Raiymzhanova A. ¹

1st year master's degree student of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
E-mail: aidaigul.16@gmail.com

Abstract: This article discusses the translation process from the point of view of cultural orientation. In the translation, the maximum transfer of the author's style, national and cultural identity of the people, like imagery, intonation, expressiveness play a particularly important role. In addition to the above, it is necessary to highlight the importance of pathways, phraseological units, dialects that carry the peculiarity of the worldview of a particular people. The problem of the nonequivalent vocabulary faced by the translator requires the correct way to transmit the text without losing its meaning so that the end reader can adequately perceive another culture. For this, it is necessary to have an idea of the history of the nation, the way of life of the people and the nature of the original culture.

Keywords: linguistic-culturological, translation, culture, national specificity, cultural marking

ОСОБЕННОСТИ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ АСПЕКТОВ ПЕРЕВОДА

А. С. Райымжанова ¹

¹Специальность: Переводческое дело
магистрант I курса
КазУМОиМЯ им. Абылай хана
e-mail: aidaigul.16@gmail.com

Аннотация: В данной статье переводческое делорассматривается с точки зрения культурологической направленности. В переводческом процессе максимальная передача авторского стиля, национально-культурного своеобразия народа, как образность, интонация, выразительность играют особо важную роль. Кроме вышперечисленного, необходимо выделить важность троп, фразеологизмов, диалектов, которые несут в себе особенность картины мира определенного народа. Проблема безэквивалентной лексики, с которой сталкивается переводчик, требует правильного способа передачи текста, не теряя его смысла, чтобы конечный читатель смог адекватно воспринять другую культуру. Для этого необходимо

иметь представление об истории нации, бытовом укладе народа и характере исходной культуры.

Ключевые слова: лингво-культурологический, перевод, культура, национальная специфика, культурная маркированность

СИНХРОНДЫ АУДАРМАДАҒЫ САЯСИ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР

А. Б. Кадыржанова¹

¹Аударма ісі мамандығының

1-ші курс магистранты

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ

Алматы, Қазақстан

E-mail: afizovaaika@gmail.com

Андатпа: Мақала аударма іс-әрекетінің ең күрделі түрлерінің бірі - ілеспе аудармаға арналған. Автор синхронды аударма саласындағы саяси фразеологиялық бірліктерді зерттеді. Бұл жұмыста синхронды аударманың ерекшеліктері қарастырылған, сонымен қатар осы аударма қызметінің артықшылықтары мен кемшіліктері аталып кетеді.

Кілт сөздер: синхронды аударма, фразеологиялық бірліктер, саясат, тіл ерекшеліктері.

Қазіргі қоғамның өмір сүруінде аударманың маңызы зор. Бүкіл әлем ақпарат алмасу және мәдениетаралық коммуникация процестерімен құштар болуда. Әр тілдерде сөйлейтіндердің арасындағы түсініспеушіліктің салдарынан соғыстар басталып, іскерлік қатынастар жойылған кездері де болған. Аударма дегеніміз - бұл басқа тілдегі сөздерді таңдау ғана емес, сонымен қатар мағынасын, оның ішінде субтекстті келтіру. Көптеген жағдайларда аударма әсіресе маңызды болады.

Қазіргі әлемде барлық елдер үшін сыртқы саясат маңызды рөлге ие болып келеді. Көбіне ел басшысы өз идеяларын әлемнің басқа елдерінің өкілдеріне ұсынуға мәжбүр. Аудармадағы кез-келген дәлсіздік өте ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін. Халықаралық келіссөздердің сәттілігі көбінесе аударма сапасына байланысты. Синхронды аударманы аудармашының шеберлігінің жоғары мәртебесі деп санауға болады, өйткені бұл өте күрделі және көптеген

қарапайым адамдар үшін бұл шеберлік ретінде мүлде құпия немесе түсініксіз. Синхронды аударма - бұл аударманың жауапты және қиын саласы, өйткені ілеспе аударманы сәтті жүзеге асыру үшін арнайы мамандар қажет [1].

Мәдениетаралық байланысты қамтамасыз ететін лингвистикалық құралдардың ішінде фразеологиялық бірліктер ерекше орын алады. Бұл сөйлеу барысында тұрақты түрде қайталанатын бейнелі тіркестер. Тілдің фразеологиялық айналымы мақал-мәтелдермен, тұрақты метафоралармен қатар жалпы білімнің тасымалдаушысы болып табылады. Олар бір лингвомәдени бірлестікте біріктірілген қатынасушыларға арналған жалпы ақпарат жиынтығын ұсынады. Оларды сөйлеуде қолдану әңгімелесушінің білетінін және түсінетіндігін қамтамасыз етуге арналған [2].

Саяси мәтін аудиторияға қажетті әсер етуі үшін ол презентацияның жарықтығы, саяси құмарлық пен бейнелер сияқты белгілі бір

талаптарға сай болуы керек. Осының бәріне белгілі стилистикалық, риторикалық және лингвистикалық құралдарды қолдана отырып қол жеткізуге болады, олардың арасында сөздердің тұрақты тіркестері немесе фразеологиялық бірліктер бар.

Саясатта фразеологиялық бірліктерді аударудың ерекшеліктерін зерттеу маңызды болып көрінеді, өйткені саяси салада тілдің дамуындағы жаңа тенденциялар пайда болады [3]. Қазіргі саяси әлемде фразеологиялық тіркестер сөйлеуде таралу кеңдігімен ерекшеленіп келе жатыр. Бір жағынан, олардың арасында тек саяси мәселелермен (саяси оқиғалармен, саяси қатынастармен және мәселелермен) байланысты құрылымдар пайда болады.

Саясаттағы фразеологиялық бірліктерге көшу үшін синхронды аударманың түрлерін анықтау қажет. Бұл өте маңызды талап, өйткені аударманың ерекшелігі мен мағынасы әртүрлілікке тікелей әсер етеді. Синхронды аударманың үш түрі бар [4]:

- Синхронды аударма тікелей эфирде. Бұл жағдайда мәтінді аудармашы құлаққап арқылы қабылдайды, мәтін ақпаратқа параллель блок түрінде келеді. Ілеспе аударманың бұл түрі ең көп таралған, сонымен қатар ең қиын болып табылады.

- «Парақтан синхронды аударма» Мұндай аударма алдын-ала дайындықтың қатысуымен де, онсыз да жүргізілуі мүмкін. Сөйлеушінің сөйлеген сөзінің мәтіні аудармашыға алдын-ала беріледі, алынған материалдардың негізінде аудармашы

аударманы орындайды, содан кейін сөйлеушінің сөзі кезінде тиісті түзетулер енгізеді.

- бұрын аударылған мәтінді синхронды оқу. Бұл жағдайда аудармашының алдын-ала аударылған және дайындалған мәтіні бар. Аударма кезінде аудармашы тек мәтінді оқуы керек. Ол алдын-ала толығымен дайындалған, бірақ егер баяндамашы сөйлеудің бастапқы нұсқасынан кетсе, шамалы өзгерістер енгізуге дайын болуы тиіс.

Фразеологизм - күрделі тілдік бірлігі. Онда тек мағынасы ғана емес, сонымен қатар объектінің немесе құбылыстың сыртқы формасы мен бағалауы бар. Бұл фразеологиялық бірліктерді шет тіліне аударудың күрделі және шығармашылық міндетке айналуына әкеледі. Фразеологиялық бірліктердің аудармасы екі түрге бөлінеді: фразеологиялық және фразеологиялық емес аударма. Біріншісі балама (толық немесе ішінара) таңдау арқылы беруді, екіншісі фразеологиялық эквиваленттер мен аналогтардың болмауына байланысты басқа тәсілдермен беруді қамтиды. Сонымен қатар, олардың арасында аударманың көптеген аралық әдістері болуы мүмкін, мысалы, стильді ескере отыратын аударма, бейнелі және жағымсыз фразеологизмдердің әртүрлі аудармалары және т.б.

В. Н. Комиссаров (2002), Л. Ф. Дмитриева (2005), С.Е. Кунцевич (2004) сияқты көптеген зерттеушілер фразеологиялық бірліктерді аударудың төрт негізгі жолын анықтайды. Олар:

– фразеологиялық балама әдісі;

- фразеологиялық аналог әдісі;
- фразеологиялық бірліктердің сөзбе-сөз аудармасы немесе жазба;
- фразеологиялық бірліктердің сипаттамалық аудармасы.

Фразеологиялық бірліктерді аударудың бірінші әдісін - фразеологиялық эквивалентті әдісті қарастырудан бастау керек.

«Біз кездесіп, сөйлестік. Ол диктофонды өзімен бірге алып, әңгімені жасырын түрде жазып алған, содан кейін оны баспасөзде жариялаған. Мен өз құлағым мен көздеріме сене алмадым». (Бұл мысал Владимир Путин мен НАТО Бас хатшысы Андерс Фог Расмуссеннің әңгімесінен алынған)

«Мы встретились, поговорили. Он, оказывается, взял с собой диктофон, тайно записал разговор, а потом опубликовал его в прессе. **Я не мог поверить своим ушам и глазам**». (Пример взят из разговора В. В. Путина с генеральным секретарем НАТО Андерсом Фог Расмуссеном)

“We met and talked (with NATO chief Anders Fogh Rasmussen), and it turned out he had brought a voice recorder with him and secretly recorded our conversation and then published it in the press. **I couldn't believe my eyes and ears**. That's some kind of nonsense, you understand”. [5]

Жоғарыда келтірілген мысалдар тұрақты өрнектің толық сәйкестігін сипаттайды. Әдетте, фразеологизм «өз көзіңе немесе құлағыңа сенбеу» дегеніміз «естігенге таңғалу (әдетте күтпеген нәрсе)» дегенді білдіреді. Сондай-ақ, ағылшын тіліндегі фразеологиялық баламасы бар: «not believe someone's eyes and ears».

Қазіргі саяси дискурста сөйлеуде

таралу кеңдігімен ерекшеленетін фразеологиялық тіркестер қолданылады. Бір жағынан, олардың арасында тек саяси мәселелермен (саяси оқиғалармен, саяси қатынастармен және мәселелермен) байланысты құрылымдар бар.

Саяси тақырыпта қазақ тіліндегі фразеологиялық бірліктердің мысалдары: «Айрандай аптап, күбідей күптеп», бұл басқаруды, өзін бағынуды білдіреді. «Басынан сөз асырмау», мағынасы – адамға жолданған кез-келген ескертулерге жауап беру. «Дес тию (билік тию)», билік алу мағынасын білдіреді. «Жеме-жемге келгенде», бұл фразеологизм критикалық сәтті немесе шешуші сәтті түсіндіреді. «Тіс қаққан саясаткер», тәжірибелі саясаткер.

Екінші жағынан, қазіргі саяси дискурста сөйлеудің басқа салаларында - экономикалық, әлеуметтік және спортта кеңінен қолданылатын фразеологиялық бірліктер кеңінен қолданылып жатыр [6].

Саяси дискурс - бұл шын мәнінде артикуляция, халықтың талаптары мен ұмтылыстарын ұтымды түрде жаңғырту. Сондықтан, саяси дискурста олар жүзеге асырылған әлеуметтік-экономикалық шараларды егжей-тегжейлі көрсетуге, жалпы мемлекеттік саясатты дәлелді негіздеуге шақырады. Бұл сипат Қазақстандағы орыс тілді саяси дискурста жақын. Тәуелсіздік, ұлттық құрылыс сияқты санаттарға үндеу, қазақ тілді саяси дискурста тән, негізінен, қазақ халқының ұлттық ерекшелігіне бағытталған.

Бүгінгі таңда саяси шиеленіс

жағдайында синхронды аударма халықаралық қызметті жүзеге асырудың таптырмайтын құралына айналды. Бұл әр түрлі елдерден келген адамдарға «бір тілде» сөйлеуге, түрлі тапсырмалардың шешімін тез табуға және бір-бірімізді жақсырақ түсінуге мүмкіндік береді. Бірізді аудармамен салыстырғанда, синхронды аударма арнайы жабдықты қолданумен және бірден бірнеше тілге синхронды аударманың арқасында шараның уақытын екі есе қысқартады, бұл уақытта үлкен аудитория қатыса алады. Синхронды аударма халықаралық аренадан шығып, бизнес, білім және мәдениет саласындағы «тілдік кедергілерді» жеңуде. Осыған байланысты аударманың осы түріне назар аудару, оны дамыту және оны теориялық жағынан да, әдіснамалық тұрғыдан да жақсарту, синхронды аудармашыларды даярлауда кейіннен практикада жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТ

- [1]. Комиссаров В.Н. Аударма теориясы. - М., 1990. - 101 б
- [2]. Алимуратов О., Лату М. Н. Метафоралық термин аударма мәселесі ретінде // 2006. № 4. б. 33-40.
- [3]. Виссон Л. Синхронды аударма. - М., 1998. - 56 б
- [4]. Тер-Минасова С. Г. Соғыс және тілдер мен мәдениеттер әлемі. М.: Слова, 2008. 233 б.
- [5]. Тер-Минасова С.Г. Тіл және мәдениетаралық коммуникация: оқулық. 2000. 261 б
- [6]. Кожаметова Х.К., Жайсақова Р.Е., Кожаметова Ш.О. Қазақша-орысша фразеологиялық сөздік. Алма-Ата: Мектеп, 1988. 97 б.

POLITICAL PHRASEOLOGISMS IN SIMULTANEOUS TRANSLATION

Kadyrzhanova A. ¹

1st year master's degree student of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
E-mail: afizovaaika@gmail.com

Abstract: The article is devoted to one of the most difficult types of translation - simultaneous translation. The author pointed on political phraseological units in the field of simultaneous translation. This article discusses the features of simultaneous translation, as well as the advantages and disadvantages of this translation service.

Keywords: simultaneous translation, phraseological units, politics, language features.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ

А. Б. Кадыржанова ¹

¹Специальность: Переводческое дело
магистрант I курса
КазУМОиМЯ им. Абылай хана
e-mail: afizovaaika@gmail.com

Аннотация: Статья посвящена одному из самых сложных видов переводческой деятельности - синхронному переводу. Автор изучил политические фразеологизмы в области синхронного перевода. В данной статье рассматриваются особенности синхронного перевода, а также преимущества и недостатки этой услуги перевода.

Ключевые слова: синхронный перевод, фразеологизмы, политика, языковые особенности.

CAJTS

Центрально-Азиатский Журнал Переводоведения

Рецензируемый научный журнал открытого доступа, где размещаются научно-практические статьи и обзоры, посвященные вопросам теории и практики перевода, а также истории, методологии и обучения переводу в высших учебных заведениях.

Журнал публикуется два раза в год и является **рецензируемым**. Редакторы планируют публиковать как регулярные, так и тематические/специальные статьи. CAJTS нацелен на быструю и простую публикацию передовых исследований, в том числе статей, результатов исследований/разработок по переводческой деятельности и межкультурной коммуникации, рецензии на книги, посвященные переводческой деятельности и многое другое.

1(3) 2020

ҚАҢТАР-НАУРЫЗ 2020 Ж.
ЯНВАРЬ-МАРТ 2020 Г.
JANUARY-MARCH 2020

Published since January 2018

050022, 200 Muratbayev st, Almaty, Kazakhstan
Central Asian Journal of Translation Studies
www.cajts.ablaikhan.kz